

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ННІНОТ
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

Зінченко Ілона В'ячеславівна
студентка групи **ФФзм-21**

**ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ
СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Сидор І. П.

Тернопіль 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи фінансового забезпечення вищої і професійної освіти в Україні.....	7
1.1. Вища і професійна освіта: зміст, структура, необхідність і роль у забезпеченні розвитку людського капіталу.....	7
1.2. Організація фінансового забезпечення діяльності закладів вищої і професійної освіти.....	16
Висновок до розділу 1.....	24
Розділ 2. Моніторинг фінансового забезпечення освіти у вищих та професійно-технічних навчальних закладах.....	26
2.1. Характеристика джерел фінансового забезпечення вищої і професійної освіти.....	26
2.2. Механізм фінансування освіти за рахунок коштів державного бюджету...37	37
2.3. Аналіз видатків місцевих бюджетів на вищу і професійну освіту	44
Висновок до розділу 2.....	51
Розділ 3. Стратегічні напрями удосконалення фінансового забезпечення вищої та професійної освіти в Україні.....	54
Висновок до розділу 3.....	62
Висновки.....	63
Список використаних джерел.....	70

ВСТУП

Зміцнення і розвиток освітнього потенціалу є необхідною передумовою для прогресивного розвитку кожної країни та невід'ємною складовою забезпечення суспільного добробуту. Зростаючий інтерес до розвитку освіти виявляється у рішучій діяльності урядів різних країн, міжнародних організацій та наукової громади. Вища та професійна освіта виступає основою людського розвитку, сприяючи набуттю знань, навичок і компетенцій, які формують майбутніх фахівців і зміцнюють потенціал держави. Ефективне використання цього потенціалу сприяє прогресивному інноваційному розвитку суспільства, науково-технічному прогресу, підвищенню продуктивності праці і покращенню якості життя. Однак зазначимо, що прогресивний розвиток освіти можливий лише за умови належного фінансування, обґрунтованого, ефективного і дієвого поєднання освітньої та фінансової політики держави. В межах нашого дослідження ми розглянемо особливості фінансового забезпечення вищої та професійної освіти в Україні з метою визначення ключових напрямів її удосконалення в умовах соціально-орієнтованої економіки.

Вища та професійна освіта визначають політичну, соціально-економічну, культурну та наукову активність суспільства. Фінансування цих сфер повинно базуватися на пріоритетності видатків для їх розвитку з державних та місцевих бюджетів, використанні коштів, отриманих від державних та приватних підприємств, громадських організацій, громадян, міжнародних освітніх фондів, програм та благодійних організацій, а також коштів, здобутих через надання додаткових освітніх послуг, проведення наукових досліджень, прибутку від виробничої та комерційної діяльності, кредитів і банківських позик тощо.

Питання забезпечення бюджетного фінансування освіти активно вивчають вітчизняні вчені та зарубіжні економісти, серед яких можна вказати В. Аверкіна, О. Александрову, С. Борисову, В. Глухову, Т. Затонацьку, Л. Іщук, А. Копця, В. Крютченка, Ю. Куценка, Ю. Луковенка, С. Мельника, В. Рудня та інших.

Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування фінансового забезпечення послуг у галузі вищої та професійної освіти, виявлення тенденцій та особливостей їх бюджетного забезпечення, а також визначення шляхів удосконалення фінансування цих послуг та пошук альтернативних джерел фінансування в умовах обмеженості фінансових ресурсів держави.

Для досягнення вказаної мети були сформульовані наступні завдання:

- розкрити сутність фінансового забезпечення послуг вищої і професійної освіти та вказати на його значення у формуванні освіченого суспільства;
- розглянути джерела фінансового забезпечення галузі вищої і професійної освіти в Україні;
- здійснити аналіз вітчизняної практики фінансування послуг вищої і професійної освіти в контексті її складових;
- оцінити рівень достатності бюджетного фінансування послуг вищої і професійної освіти та механізму реалізації бюджетних програм вищої освіти;
- проаналізувати приватні джерела фінансування послуг вищої і професійної освіти в Україні;
- обґрунтувати основні шляхи удосконалення бюджетного фінансування послуг вищої і професійної освіти в контексті світового досвіду, а також визначити інші альтернативні джерела її фінансування.

Об'єктом дослідження є фінансове забезпечення послугу сфері вищої і професійної освіти в Україні.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, які виникають в процесі формування та використання фінансових ресурсів вищих та професійно-освітніх начальних закладів в Україні в контексті надання освітніх послуг.

Методи дослідження. У ході дослідження були використані загальні методи наукового дослідження, системний підхід для аналізу питань бюджетного фінансування освіти, метод наукової абстракції для виявлення сутності та джерел фінансового забезпечення галузі освіти, а також історичний метод для вивчення еволюції поняття фінансового забезпечення вищої та

професійної освіти на різних стадіях розвитку економічних утворень. Для аналізу бюджетного забезпечення освіти та розробки альтернативних джерел фінансування застосовані методи нормативно-логічного аналізу, порівняння та статистичний метод.

Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять наукові положення сучасної економічної теорії, концепції економічного розвитку, а також теоретичні висновки та узагальнення вітчизняних і зарубіжних економістів, які містяться у монографіях, спеціальній літературі та періодичних виданнях, а також нормативно-правові документи, що стосуються обраної теми.

Інформаційною базою дослідження послужили наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, аналітичні матеріали, що стосуються бюджетного фінансування вищої та професійної освіти, звітні дані щодо виконання Державного бюджету України, статистичні матеріали від Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України, а також інформація від Міністерства освіти і науки України та Державної казначейської служби України.

Основними джерелами фактичної інформації для даної роботи були статистичні та аналітичні дані про виконання Державного і місцевих бюджетів України за період з 2019 по 2022 роки, а також дані від Державної статистичної служби України.

Отримані результати мають практичне значення, оскільки можуть бути використані державними органами та місцевим самоврядуванням для регулювання бюджетного фінансування вищої і професійної освіти. Основні ідеї та висновки дослідження можуть допомогти у більш детальному аналізі фінансування вищої і професійної освіти як основного джерела розвитку людського потенціалу в Україні. Вони можуть бути корисні при плануванні та виконанні видатків державного бюджету на вищу і професійну освіту та при розробці стратегій зменшення впливу негативних наслідків економічних криз в Україні на галузь вищої освіти.

У теоретичному плані наукова новизна полягає у визначенні економічного змісту фінансового забезпечення послуг вищої та професійної освіти. З аналітичного погляду проведено моніторинг джерел фінансування цих послуг. На практичному рівні елементи наукової новизни можуть бути важливими для визначення шляхів оптимізації видатків на вищу та професійну освіту, враховуючи можливості їх фінансування за рахунок бюджетних коштів та інших альтернативних джерел.

Окремі результати наукового дослідження опубліковані у збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія: *Фінансове забезпечення сталого розвитку*. ЗУНУ: 2023. Випуск 5. на тему: «Особливості світового досвіду фінансування освітніх послуг», а також апробовані на Десятій Всеукраїнській студентській Інтернет – конференції кафедри фінансів ім. С. І. Юрія: *Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства: погляди студентської молоді* (Тернопіль, 17 листопада 2023 р.), за результатами якої опубліковано тези доповіді на тему: «Фінансове забезпечення вищої та професійної освіти: потенційні ризики бюджетів та альтернативні джерела фінансування».

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій та списку використаних джерел. Робота викладена на 75 сторінках машинописного тексту, містить 12 таблиць, 6 рисунків та 67 позицій у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНИ

1.1. Вища і професійна освіта: зміст, структура, необхідність і роль у забезпеченні розвитку людського капіталу

В умовах ринкових відносин вища та професійна освіта виступають ключовими складовими і визначальними факторами людського розвитку, зокрема, граючи особливу роль у формуванні інтелектуальних, духовних і економічних потенціалів держави. Вони становлять найбільш масштабні частини сучасного державного устрою, впливаючи на його політичну, соціально-економічну, культурну та наукову організацію. Якість цих форм освіти безпосередньо визначає можливість відновлення та розвитку інтелектуального потенціалу суспільства, виховання громадян та сучасну модернізацію суспільних відносин.

Удосконалення системи вищої та професійної освіти є необхідним кроком у подоланні кризових явищ, покращенні якості життя громадян, підтримці національних інтересів та зміцненні держави. Це також відображає важливість освіти, без якої люди не можуть мати належних умов для життя та власного самовираження як особистості. Тому зростає зацікавленість суспільства та держави у розвитку вищої та професійної освіти, визнаючи її як загальнонаціональний пріоритет.

В умовах ринкових відносин в Україні освіта взагалі зазнає зростаючих вимог, які вимагають постійного підвищення якості загальної та професійної підготовки кожного працівника. Освіта справляє значний вплив на процеси відтворення робочої сили, зокрема, на підвищення якості роботи фахівця, а також його здатності швидко адаптуватися до нових умов, які висуває ринок.

Розвиток творчого потенціалу працівника залежить від системи освіти, яка охоплює дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільне навчання, професійно-технічну підготовку, середню спеціальну та вищу освіту. Це

закріплено в Законі України «Про освіту», прийнятому 5 вересня 2017 року [47]. Підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів є важливими елементами для збільшення продуктивності праці та соціально-економічного розвитку держави.

Структура освіти в Україні охоплює:

- загальну освіту, яка включає: дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільну освіту;
- підготовку кадрів, яка включає: професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту.

Особливий інтерес нашого наукового дослідження представляють послуги вищої і професійної освіти, котрі поділяються на:

- заклади фахової передвищої освіти (училище, технікум, коледж);
- заклади вищої освіти (університет, академія, інститут, консерваторія).

В Україні усі вищі та ПТНЗ за формою власності поділяються на заклади державної, комунальної та приватної форм власності, які є цілком рівноправними між собою та здатні забезпечити високу якість освіти. За типами українські ВНЗ поділені на університети, академії, інститути, консерваторії (музичні академії), коледжі й технікуми (училища).

На рис. 1.1 представлено види вищих та професійно-технічних навчальних закладів, а у таблиці 1.1 представлено зміст цих навчальних закладів та подано їх характеристику.

Професійна (включаючи професійно-технічну) освіта є ключовою частиною у системі освіти України. Це комплекс заходів, спрямованих на навчання громадян у вибраній сфері професійної діяльності, сприяючи їхньому освоєнню знань, вмінь та навичок, розвитку компетентності та професіоналізму, а також формуванню загальної та професійної культури. Здобуття професійної (включаючи професійно-технічну) освіти відбувається у відповідних навчальних закладах.

Професійне (включаючи професійно-технічне) навчання – це складова професійної (включаючи професійно-технічну) освіти. Ця форма навчання

спрямована на формування та розвиток професійних компетенцій особистості, необхідних для професійної діяльності у відповідній галузі, забезпечуючи її конкурентоспроможність на ринку праці та можливості кар'єрного росту протягом життя.

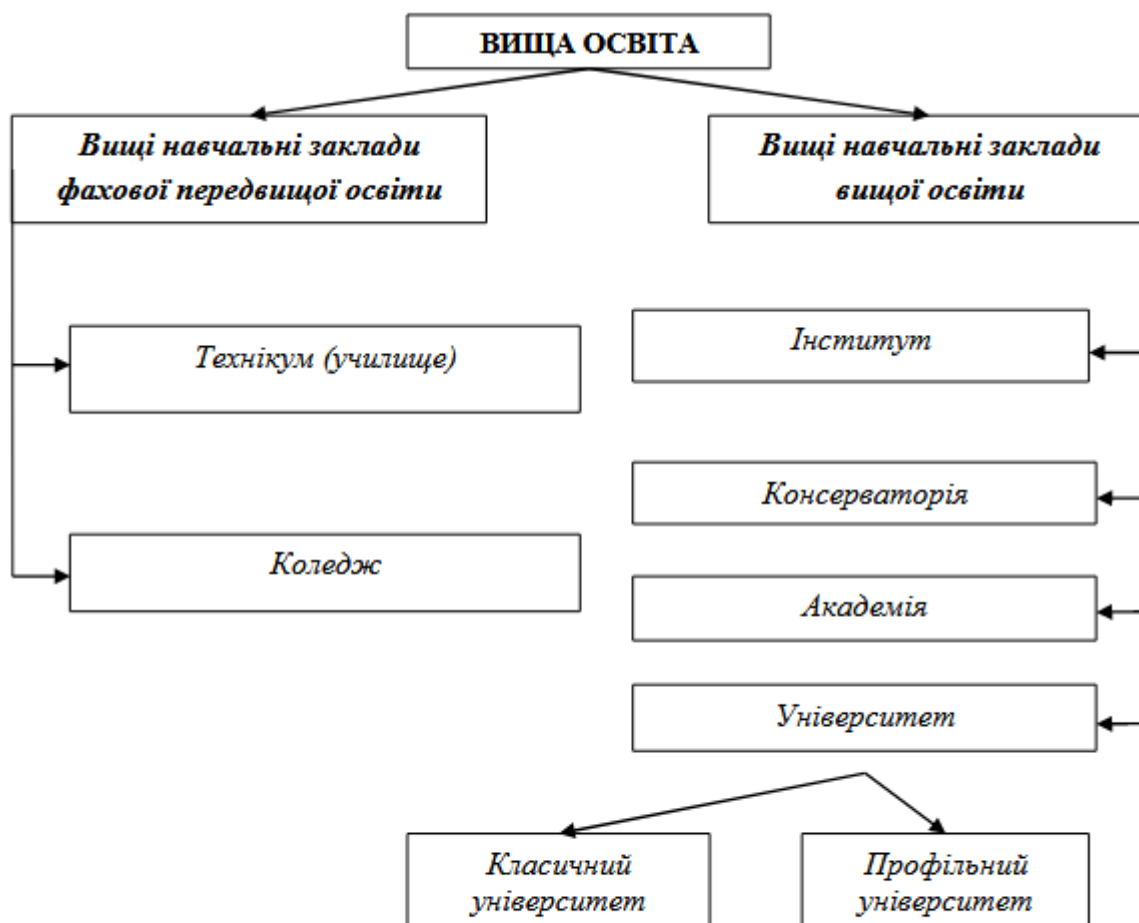

Рис. 1.1. Типи вищих навчальних закладів (ВНЗ) в Україні та їх рівні

Примітка. Складено за даними джерела [47]

«Університети, академії, інститути, консерваторії можуть здійснювати навчання за всіма типами програм підготовки (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр, кандидат наук), а також за програмами післядипломної освіти» [47].

Професійна (включаючи професійно-технічну) освіта сприяє розвитку професійних компетенцій, враховуючи індивідуальні покликання, інтереси та здібності громадян. Крім цього, вона надає можливості для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Таблиця 1.1

Характеристика видів навчальних закладів в Україні [47]

№ п/п	вид навчального закладу	характеристика
1.	Університет Класичний університет Профільний університет	багатопрофільний вищий навчальний заклад, який надає вищу освіту з широкого спектру гуманітарних, економічних, природничих та інших наук та є провідним науково-методичним центром. Університети можуть поділятися на класичні та профільні; створюється при умові, що в ньому здійснюється підготовка кадрів не менше як за 8 галузями освіти, а також підготовка докторів філософії і докторів наук не менш як із 12 наукових спеціальностей, у тому числі не менш як із 2 гуманітарних, економічних, природничих або технічних спеціальностей; функціонує при умові здійснення підготовки кадрів не менш як за 4 галузями освіти та підготовка докторів філософії і докторів наук не менш як з восьми наукових спеціальностей, у тому числі не менш як з 6 профільних спеціальностей (за винятком мистецьких та військових вищих навчальних закладів (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання));
2.	Інститут	вищий навчальний заклад чи структурний підрозділ університету, який надає вищу освіту з певної галузі науки, освіти, культури або виробництва;
3.	Академія	вищий навчальний заклад, який здійснює освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності та має відповідний рівень кадрового й матеріально-технічного забезпечення. Академія діє при умові здійснення підготовки кадрів за двома галузями освіти та підготовки докторів філософії і докторів наук не менш як із 2 наукових спеціальностей (за винятком мистецьких та військових ВНЗ (ВНЗ з особливими умовами навчання));
4.	Консерваторія	є вищим навчальним закладом, який надає вищу освіту в галузі культури та мистецтва;
5.	Коледж	є вищим навчальним закладом або структурний підрозділ вищого навчального закладу, який надає вищу освіту зі споріднених напрямів підготовки або за кількома спорідненими спеціальностями. Професійний коледж створюється при умові навчання в ньому не менш як 500 осіб на денній формі;
6.	Технікум (училище)	вищий навчальний заклад або структурний підрозділ ВНЗ, який надає вищу освіту за кількома спорідненими спеціальностями.

Ефективна реалізація освітньої політики потребує належного фінансування навчальних закладів та освітніх програм. Фінансування освіти здійснюється за рахунок бюджетних коштів, а також коштів від юридичних та

фізичних осіб. Однак, обмежений обсяг і неефективне використання наявних фінансових ресурсів вимагають нових підходів до організації фінансування цієї сфери.

У розвиток освітньої системи в Україні направляються матеріальні та фінансові ресурси. Фінансування закладів освіти здійснюється на нормативній основі через державний та місцеві бюджети, від різних галузей економіки, підприємницьких структур, а також за рахунок додаткових джерел фінансування. Згідно Закону України «Про освіту» «фінансування державних навчальних закладів та установ, організацій, підприємств системи освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей економіки, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування» [47].

Основним джерелом фінансування видатків на освіту є державний та місцеві бюджети. Держава зобов'язана забезпечувати виділення коштів на освіту в розмірі не меншому за 10% національного доходу, а також асигнувань на її основну діяльність. Кошти, отримані закладами освіти та науки, внаслідок надання освітніх послуг, які фінансуються за рахунок бюджетних ресурсів, за їх статутними документами не вважаються прибутком і не оподатковуються.

Однією з важливих причин державної підтримки освіти є суспільно-корисна цінність інвестицій у неї. Вигода від наявності освічених громадян відчувається не лише окремими особами, але й у всій суспільній структурі держави. Суспільна вигода від освіти перевищує індивідуальні вигоди, оскільки ринок не завжди враховує загальні потреби та інтереси суспільства. Оскільки освітні послуги мають довгостроковий вплив, визначення рівня освіти залишається у сфері відповідальності держави, оскільки від них залежить довгострокова перспектива економічного та соціального розвитку країни в цілому.

Для аналізу фінансового забезпечення вищої та професійної освіти давайте розглянемо сутність цього поняття. Багато наукових праць присвячено

розгляданню поняття «фінансове забезпечення», проте в економічній літературі відсутній однозначний підхід до його визначення.

Науковці мають різні точки зору на елементи та форми фінансового забезпечення. У вітчизняній фінансовій науці не існує загальноприйнятого визначення фінансового забезпечення, оскільки його можна розглядати як потік фінансових ресурсів, метод фінансового механізму або як сукупність складових елементів. Так, С. Юрій та В. Федосов, Н. Кравчук обґрунтовують фінансове забезпечення як «формування цільових грошових фондів суб'єктів господарювання у достатньому розмірі та їх ефективне використання» [64; 65]. Як відмічає В. Усик, «поряд із визначенням порядку формування та використання цільових грошових фондів, фінансове забезпечення обумовлює цей процес і щодо коштів, які не мають фондової форми або цільового призначення» [62]. В. Горин розуміє під «фінансовим забезпеченням покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою» [64, с. 18]. Ми вважаємо, що відсторонення держави як особливого суб'єкта у сфері фінансового забезпечення має раціональне підґрунтя, адже в основі її діяльності лежать не принципи комерційного розрахунку, а задоволення окремих потреб усіх членів суспільства.

Акцентуючи увагу на зовнішньому підпорядкуванні фінансового забезпечення, В. Опарін обґрунтовує його як «підсистему фінансового механізму, що включає до свого складу сукупність часткових методів забезпечення. Водночас, вказуючи на внутрішню структурну складність і наявність тісних організаційно-ієрархічних зв'язків між елементами, вчений трактує його як систему джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства» [41, с. 56]. На наш погляд, дана редакція визначення фінансового забезпечення має раціональну основу, адже формування фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва здійснюється через поєднання різних його джерел і форм прояву, на базі яких, як відмічено І Савченко, «суб'єкти господарювання намагаються вибудувати власну модель фінансового забезпечення» [49, с. 6]. Водночас, слід зауважити, що у визначенні, поданому В.

Опаріним упущеним є один із важливих аспектів фінансового забезпечення, зокрема, напрями спрямування джерел фінансування, що виступає логічним завершенням процесу формування і використання фінансових ресурсів.

Серед різноманітних визначень змісту «фінансове забезпечення» можна виділити основні характеристики, що описують його сутність:

- відображення інвестиційної функції через фінансові форми його прояву;
- включення до складу фінансового механізму як одного з його методів;
- як основний метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток через систему фінансування;
- сукупність економічних відносин, які діють через різні форми та методи формування, залучення й використання фондів фінансових ресурсів;
- організація процесу фінансування на основі відповідної системи;
- реалізація неперервних процесів відтворення за рахунок власних та залучених фінансових ресурсів.

Слід відмітити, що існують вузькі та широкі підходи до визначення змісту поняття «фінансове забезпечення». Відтак, фінансове забезпечення може розглядатися як метод фінансового механізму, що охоплює систему джерел, форм та напрямків фінансування господарської діяльності суб'єктів господарювання, держави й населення з метою досягнення позитивного економічного результату чи соціального ефекту.

Фінансове забезпечення вищої освіти включає комплекс методів, форм, ресурсів і засобів, якими задовольняються освітні потреби громадян, спрямовані на підготовку кваліфікованих кадрів для ринку праці та підвищення наукового потенціалу країни для її соціально-економічного розвитку.

Рис. 1.2 відображає механізм фінансового забезпечення вищої освіти.

Хоча університети мають широкі права для самостійного заробітку, здійснюючи альтернативне, позабюджетне фінансування, важливо відзначити, що державні та місцеві бюджети є основними джерелами фінансування освіти.

Згідно аналізу видатків зведеного бюджету України в 2019-2022 роках, приблизно 20,9% з них були спрямовані на освіту. Визначальна роль держави в забезпеченні нематеріальних суспільних благ має обґрунтоване пояснення.

Рис. 1.2. Механізм фінансового забезпечення вищої та професійної освіти

Примітка. Складено автором

З огляду на те, що дані «блага володіють ознаками (суспільний характер їх споживання, неподільність), які зумовлюють низьку економічну ефективність їх надання, виробництво цих благ концентрується в галузях економіки, які

працюють на засадах некомерційної діяльності, ставлячи за головну мету свого функціонування не отримання прибутку, а їх виробництво для якомога ширшого кола споживачів» [39, с.79].

Методи фінансового забезпечення вищої та професійної освіти включають:

1. Фінансове планування та прогнозування, що включає науково обґрунтований процес визначення обсягів формування та напрямків використання фінансових ресурсів ВНЗ за різними сферами. Цей процес обумовлює управлінські рішення, спрямовані на фінансове забезпечення їхньої діяльності.

2. Оперативне управління, що орієнтоване на ефективне використання фінансових ресурсів та управління їхнім цільовим використанням.

3. Фінансовий контроль, який передбачає проведення контрольних функцій уповноваженими органами стосовно використання фінансових коштів.

Формами фінансового забезпечення вищої освіти є «кошторисне фінансування, фінансування за програмно-цільовим методом, кредитування та бюджетні інвестиції, які передбачають використання коштів як на надання освітніх послуг, так і утримання установ та закладів освіти» [35, с. 211].

Фінансове забезпечення вищої освіти здійснюється через різні важелі та інструменти:

1. Видатки державного та місцевих бюджетів включають бюджетні асигнування та міжбюджетні трансферти (дотації та субвенції), які надаються вищим навчальним закладам.

2. Кошти фізичних та юридичних осіб є додатковим джерелом фінансування, які можуть сприяти розвитку освіти через пожертвування, спонсорську допомогу тощо.

3. Міжнародні гранти відіграють важливу роль у фінансуванні наукових досліджень та освітніх проектів.

4. Інструменти механізму фінансового забезпечення вищої освіти, такі як: норми, нормативи, коригуючі коефіцієнти та інші регулюють процеси фінансування та функціонування сфери освіти.

1.2. Організаційні та нормативно-правові засади фінансового забезпечення діяльності закладів вищої та професійної освіти

Діяльність вищих навчальних закладів (ВНЗ) та професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) в Україні регулюється рядом нормативно-правових актів, включаючи Конституцію України [33], Бюджетний кодекс України [8], а також Закони України: «Про Державний бюджет України» на відповідний рік, «Про освіту» [47], «Про вищу освіту» [46], та «Про професійно-технічну освіту» [48]. Також на діяльність закладів освіти мають вплив рішення про місцеві бюджети, законодавчі акти Міністерства освіти і науки України, інструкції, листи та положення.

Історично видатки на освіту в Україні фінансувались переважно з бюджетних коштів, оскільки державні навчальні заклади становили основу системи освіти. Хоча зараз майже всі освітні організації займаються також платною освітньою діяльністю. Нова бюджетна політика демонструє, що освіта фінансується за залишковим принципом.

Державні або комунальні заклади освіти фінансуються згідно з кошторисно-бюджетним методом, що дозволяє керувати їхньою діяльністю на основі такого фінансового плану як кошторис. Даний метод визначає обсяги доходів та видатків закладів освіти, а також спрямованість цих коштів для досягнення їхніх функцій та цілей.

Планування показників кошторису навчальних закладів базується на наукових і економічно обґрунтованих заходах для визначення критеріїв розподілу фінансових ресурсів та оптимальних обсягів їх використання. Кошторис ВНЗ включає дві складові: загальний та спеціальний фонди.

Загальний фонд фінансується за рахунок бюджетних коштів та здійснюється розподіл видатків для виконання основних функцій ВНЗ за економічною класифікацією. Спеціальний фонд містить обсяг надходжень зі спеціального фонду бюджету, ці кошти спрямовуються для конкретних цілей згідно з вимогами законодавства, а також на пріоритетні заходи, пов'язані з виконанням установою своїх функцій.

Проекти кошторисів складаються усіма державними навчальними закладами на наступний бюджетний рік. У дохідній частині зазначаються планові обсяги надходжень, що спрямовуються на покриття витрат установ із загального та спеціального фондів відповідних бюджетів.

Створення дохідної складової загального фонду проекту кошторису ВНЗ передбачає планування на основі розрахунків потреби у бюджетних коштах, враховуючи прогнозовану кількість студентів, що навчатимуться за рахунок бюджету, та очікувані витрати на кожного студента. Створення доходів спеціального фонду проекту кошторису розробляється для кожного джерела фінансування спеціального фонду вищого навчального закладу.

Важливо враховувати плановий обсяг надання платних послуг у закладі освіти, а також інші розрахункові показники, які можуть включати такі елементи:

- ліцензійний прийом студентів на контрактній основі з фізичними та юридичними особами;
- ліцензійний прийом абітурієнтів для довузівської підготовки;
- кількість ліжкових місць у гуртожитках;
- площа та вартість майна, що здається в оренду, включаючи приміщення та обладнання;
- кількість місць у студентських їдальнях;
- технічні можливості копіювальних пристроїв;
- наявність редакційно-видавничого відділу та розмір наданих поліграфічних послуг на комерційній основі;

- існуючі готелі, спортивно-оздоровчі табори, та інші відпочинкові заклади в університетах.

Зазначене необхідно враховувати при розрахунку доходів навчального закладу. При формуванні показників кошторису на наступний рік важливо враховувати фактичні доходи за кожним джерелом звітного періоду, а також передбачувані зміни у роботі навчального закладу.

Спеціальний фонд кошторису включає власні доходи вищих навчальних закладів, які розподіляються на різні групи. Загальний обсяг доходів спеціального фонду кошторису навчального закладу визначається на основі сукупного показника доходів кошторису. Розподіл коштів навчального закладу здійснюється уповноваженою особою у навчальному закладі в межах затвердженого кошторису та зважаючи на статті бюджетної класифікації. При підготовці кошторисів важливо дотримуватись законності та реальності у розрахунках, обґрунтованості запланованих видатків та їх розподілу відповідно до економічної класифікації видатків.

Видатки ВНЗ формуються «за економічною класифікацією видатків, яка застосовується всіма бюджетними установами та одержувачами бюджетних коштів за економічними ознаками з детальним розподілом коштів за їх предметними ознаками, та складаються з поточних видатків та капітальних видатків» [8].

Важливо відзначити, що правильне планування видатків є запорукою ефективного та цільового використання коштів, а також мінімізує можливість використання коштів на цілі, що не відповідають кошторису вищого навчального закладу. Контроль за показниками проектів кошторисів вищих навчальних закладів, включаючи законність, точність розрахунків, обґрунтованість запланованих видатків та правильність їх розподілу згідно з економічною класифікацією та збором всіх надходжень, здійснюють управління освіти на місцях та Міністерство освіти і науки України.

Наша думка полягає в тому, що розподіл бюджетних коштів має здійснюватися освітніми закладами самостійно, з метою врахування потреб

освітнього процесу, у відповідності до статей бюджетної класифікації. Можливий варіант, коли кошториси освітнім закладам формуються за єдиним показником загального обсягу фінансових ресурсів (з поквартальним розподілом фінансування) без визначення конкретних витратних статей. Звіт про витрачання бюджетних коштів має бути представлений до органів управління освітою згідно з усіма статтями бюджетної класифікації.

Виконання додаткових платних послуг має сприяти розвитку освіти в цілому та з часом можливо стане складовою обов'язкового мінімуму у функціонуванні навчальних закладів.

Державою законодавчо визначено «основні джерела фінансування закладів вищої освіти державної форми власності – кошти державного бюджету, кошти галузей економіки, державних підприємств і додаткові надходження» [8]. Бюджетний кодекс України дозволяє «державним вищим навчальним закладам поєднувати бюджетне фінансування із власними надходженнями, які утворюються внаслідок надходження плати за послуги, що надаються ВНЗ згідно із законодавством» [8]. Тобто, фактично державним вищим навчальним закладам надано право реалізовувати свої освітні послуги. Але при цьому слід врахувати вимоги статті 72 Закону України «Про вищу освіту», де визначено, що «у вищих навчальних закладах державної і комунальної форм власності кількість студентів, прийнятих на перший курс на навчання за державним замовленням, повинна становити не менше ніж 51 % від загальної кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів» [46].

Послуги вищої та професійної освіти в Україні фінансуються з урахуванням як суспільних, так і індивідуальних потреб. Суспільні потреби у освіті задовольняються шляхом державного замовлення та виділення відповідних державних асигнувань. Для фінансування державних освітніх установ використовуються кошти з відповідних бюджетів, коштів галузей національного господарства, державних підприємств та інших організацій, а також додаткових джерел. Індивідуальні освітні потреби задовольняються

через платне навчання, фінансоване за рахунок різноманітних джерел (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Джерела фінансування послуг вищої та професійної освіти

<i>Державне фінансування вищої освіти</i>	<i>Недержавне фінансування вищої освіти</i>
Прямого фінансування (з одного або декількох рівнів державного управління) на основі кошторисів або нормативів;	Кошти, одержані на навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів;
Додаткових асигнувань за окремими категоріальними програмами, заходами тощо (наприклад, програма підтримки кращих студентів);	Плата за надання додаткових освітніх послуг;
Дотацій або субвенцій для вирівнювання диспропорцій між регіонами;	Кошти, одержані за науково-дослідні роботи та інші роботи, виконані закладом освіти на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;
Фінансування специфічних програм (кредитування навчання, ваучерна освіта, харчування малозабезпечених дітей);	Доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, дільниць і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
Виділення матеріальних ресурсів, надання пільг;	Дотації з місцевих бюджетів;
За формулою, яка враховує певні кількісні та якісні показники діяльності навчального закладу;	Кредити і позички банків, дивіденди від цінних паперів та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів;
За конкурсом;	Добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, громадян.
«Блокові» гранти;	
На рівні минулого року.	

Примітка. Складено за даними джерела [45]

Державні вищі навчальні заклади стикаються з нестачею фінансових ресурсів, оскільки держава майже не виділяє кошти на поточні та капітальні ремонти, покупку матеріалів, оплату послуг, придбання обладнання та інших потреб у розвитку матеріально-технічної бази. Одним із факторів, які не фінансуються державою, є видатки на покращення та розвиток інфраструктури навчальних закладів, які фінансуються за рахунок коштів від студентів-контрактників.

У контексті переходу української освіти до ринкових відносин, вищі навчальні заклади розглядаються як виробники та продавці освітніх послуг. Вартість навчання у державних вищих навчальних закладах визначається відповідно до бюджетного законодавства. Встановлення вартості платних освітніх послуг базується на економічно обґрунтованих витратах, пов'язаних із наданням цих послуг. Кошторисною одиницею в цьому випадку виступає вартість отримання платної освітньої послуги однією фізичною особою за весь період її надання у повному обсязі.

Якщо строк надання платної освітньої послуги перевищує один рік, згідно з чинними нормативно-правовими актами, замовник має право розподіляти оплату послуги частинами. У відповідному договорі (контракті) зазначаються всі етапи оплати та строки сплати.

Складовими «вартості витрат на надання освітньої послуги є:

- витрати на оплату праці працівників;
- нарахування на оплату праці відповідно до законодавства;
- безпосередні витрати та оплата послуг інших організацій;
- капітальні витрати;
- індексація заробітної плати, інші витрати відповідно до чинного законодавства» [8].

Оскільки державні вищі навчальні заклади є неприбутковими установами, у вартість навчання не включається прибуток. Освітня послуга реалізується на рівні собівартості з попереднього календарного року. Зміна економічної ситуації в країні може ускладнити покриття фактичних витрат на надання освітньої послуги державними навчальними закладами.

Значна частка витрат на освітню послугу визначається заробітною платою з нарахуваннями, яка залежить від штатного розпису науково-педагогічних працівників та законодавчих норм щодо розміру зарплати працівників освіти. Ці видатки не пов'язані з інфляцією за попередній рік. При розрахунку вартості навчання у державних вищих навчальних закладах слід враховувати:

- покриття планових витрат на підготовку фахівця певної спеціальності;

- відповідність вартості освітньої послуги ринковому попиту та пропозиції;
- можливість своєчасного реагування на макроекономічні процеси у державі.

Проблемою для реалізації конституційного права людини на освіту є не лише недостатнє фінансування освіти з бюджету, але й неефективне використання фінансових ресурсів. Це пов'язано з недосконалістю чинного законодавства, відсутністю належної методології організації бюджетних відносин та безвідповідальністю учасників бюджетного процесу за управлінські рішення. Це призводить до зменшення ефективності використання бюджетних коштів. Фінансування державних і комунальних ВНЗ відбувається за рахунок:

- коштів відповідних бюджетів;
- фінансування окремими галузями економіки;
- коштів державних (комунальних) підприємств і організацій;
- додаткових джерел фінансування.

Планування видатків ВНЗ на плановий бюджетний рік включає визначення середньорічного приведеного контингенту осіб, що навчаються, урахувавши їх випуск і прийом. Розрахунковий (приведений) контингент осіб, що навчаються, визначається як загальна кількість студентів, аспірантів, які навчаються за кошти державного (місцевих) бюджету(ів) і кошти фізичних (юридичних) осіб, станом на 1 січня відповідного календарного року.

Розрахунковий (приведений) контингент враховує кількість студентів та аспірантів за такими коефіцієнтами: 1 для денної форми навчання, 0,25 для вечірньої форми та 0,1 для заочної (дистанційної) форми навчання.

Розрахунковий (приведений) контингент осіб, що навчаються (ПКО), обчислюється за «формулою».

$$\text{ПКО} = O_{\text{д}} \times 1 + O_{\text{з}} \times 0,1 + O_{\text{в}} \times 0,25 \quad (1.1)$$

де $O_{\text{д}}$ – кількість учнів, студентів, аспірантів денної форми навчання та екстернів;

$O_{\text{з}}$ – кількість осіб, що навчаються на заочній формі навчання;

$O_{\text{в}}$ – кількість осіб, що навчаються на вечірній формі навчання.

Для визначення середньорічного приведеного контингенту осіб, що навчаються, у n -му бюджетному році ($ПКО_{с\ n\text{-го року}}$) використовується формула» [47]:

$$ПКО_{с\ n\text{-го року}} = \frac{ПКО_{на\ 1.01\ n\text{-го року}} \times 8}{12} + \frac{ПКО_{на\ 1.09\ n\text{-го року}} \times 4}{12} \quad (1.2)$$

Навчальне навантаження науково-педагогічних працівників складає 36 годин на тиждень (при скороченій робочій тривалості). Максимальна кількість годин на одну посаду науково-педагогічного працівника за навчальний рік не може перевищувати 600 годин. Робочий час цих працівників включає виконання ними навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків.

Фонд заробітної плати у вищих навчальних закладах планується за групами персоналу:

- професорсько-викладацький склад (розраховується виходячи з кількості посад та середньої ставки оплати праці);
- навчально-допоміжний персонал;
- адміністративно-допоміжний персонал;
- адміністративно-господарський та інший персонал.

Оплата праці працівників у ВНЗ розраховується на основі Єдиної тарифної сітки розрядів та коефіцієнтів оплати праці установ, закладів та організацій. Відповідно до цієї системи, існує 25 тарифних розрядів та відповідні тарифні коефіцієнти. Згідно з Бюджетним кодексом України, бюджетні установи мають право надавати послуги на платній основі, створюючи власні надходження, які додаються до спеціального фонду бюджету, окрім загального фонду.

Власні надходження бюджетних установ використовуються на:

1. покриття витрат, пов'язаних з основною діяльністю, що відбувається в межах основної сфери установи (за рахунок надходжень підгрупи 1 першої групи);

2. організація додаткової (господарської) діяльності бюджетних установ (за рахунок надходжень підгрупи 2 першої групи);
3. утримання, облаштування, ремонт та придбання майна бюджетних установ (за рахунок надходжень підгрупи 3 першої групи);
4. ремонт, модернізація чи придбання нових необоротних активів та матеріальних цінностей, покриття витрат, пов'язаних з організацією збирання та транспортування відходів і брухту на приймальні пункти (за рахунок надходжень підгрупи 4 першої групи);
5. господарські потреби бюджетних установ, включаючи оплату комунальних послуг і енергоносіїв (за рахунок надходжень підгруп 2 і 4 першої групи);
6. організація основної діяльності бюджетних установ (за рахунок надходжень підгруп 1 і 3 другої групи);
7. виконання відповідних цільових заходів (за рахунок надходжень підгрупи 2 другої групи).

Висновки до розділу 1

Після ретельного дослідження теоретичних та організаційно-правових аспектів фінансового забезпечення послуг вищої та професійної освіти ми зробили наступні висновки:

1. У сучасних умовах ринкових відносин, послуги вищої та професійної освіти мають ключове значення для людського розвитку та відіграють важливу роль у формуванні інтелектуального, духовного та економічного потенціалу держави. Якість надання послуг вищої та професійної освіти безпосередньо впливає на розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, виховання громадян, а також модернізацію суспільних відносин. Покращення цих освітніх послуг є одним із ключових аспектів подолання кризових процесів, поліпшення якості життя громадян та зміцнення держави.

2. Вищі навчальні заклади в Україні поділяються на заклади фахової передвищої освіти: технікуми (училища) та коледжі, які можуть бути також підпорядковані ВНЗ, а також на університети, академії, інститути та консерваторії, що є закладами вищої освіти. Ці навчальні заклади можуть бути державними, комунальними, приватними або комерційними за формою власності, що залежить від джерел фінансування.

3. Дослідження концептуальних засад фінансового забезпечення дозволило визначити його як метод фінансового механізму, що передбачає систему джерел, форм і напрямів фінансування господарської діяльності суб'єктів господарювання, держави та населення для досягнення певного позитивного економічного результату чи корисного соціального ефекту. Це важливо для підготовки кваліфікованих працівників та формування наукового потенціалу держави з метою сприяти її подальшому соціально-економічному зростанню.

4. Щодо джерел фінансування вищої освіти, вони включають кошти з державних та місцевих бюджетів, а також фінансування від юридичних та фізичних осіб. Фінансування забезпечується й за рахунок власних коштів навчальних закладів (некомерційне самофінансування), які формуються через платні освітні послуги, національні та міжнародні гранти та інші додаткові джерела.

5. Фінансування вищих навчальних закладів здійснюється через кошторисне фінансування. Основними статтями у цьому кошторисі є видатки на заробітну плату штатних працівників, виплати стипендій, витрати на утримання навчальних закладів та витрати на комунальні послуги.

РОЗДІЛ 2.

МОНІТОРИНГ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ У ВИЩИХ І ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

2.1. Характеристика вищої і професійної освіти, джерела їх фінансового забезпечення

Економічні перспективи будь-якої країни значно впливають на трудові ресурси, які формують національний ринок праці. Особливо це стає актуальним в період наукомісткого та інноваційного виробництва, де знання отримують вагомую роль, забезпечуючи конкурентну перевагу та фінансову вигоду. Заклади фахової передвищої та вищої і професійної освіти виступають ключовими платформами для підготовки кваліфікованих фахівців, а їх випускники стають важливим кадровим резервом з культурним, науковим та інноваційним підґрунтям. Сьогодні вища і професійна освіта стали «об'єктивною цінністю, на пріоритетах якої формується державна політика, що веде до прогресивних економічних та соціальних змін» [51, с. 163].

У таблиці 2.1 подано динаміку кількості ВНЗ в Україні та чисельність студентів, які навчаються в них за період 2015-2023 навчальні роки. Так, аналізований період характеризується тенденцією щодо скорочення кількості ВНЗ на 153 одиниці, а саме, з 805 до 652. ВНЗ за формою власності поділяються на заклади державної, приватної та комунальної власності. Найбільшу частку у структурі ВНЗ і ПТНЗ складають установи державної і комунальної власності, що складає більше 80% усіх навчальних закладів (див. рис. 2.1). Державна служба статистики України не здійснює розподіл окремо кількості ВНЗ державної і комунальної власності за аналізованими роками. В динаміці 2015-2023 навчальних років скоротилася кількість ВНЗ і ПТНЗ усіх форм власності. Зокрема, «кількість ВНЗ і ПТНЗ державної і комунальної власності скоротилася на 144 одиниці (з 633 до 529), а приватної власності – на 49 одиниць (з 172 до 123)» [40].

Таблиця 2.1

Динаміка кількості ВНЗ та ПТНЗ України та чисельність студентів у 2015-2023 н. р.

Показники	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23	Приріст / зменшення
Кількість ВНЗ та ПТНЗ, всього, в тому числі:	805	785	767	664	659	657	661	652	-153
державної і комунальної власності	633	619	609	520	525	527	533	529	-144
приватної власності	172	166	158	144	134	130	128	123	-49
Кількість студентів, всього, тис. осіб	2246,3	2106,1	1992,8	1689,2	1605,2	1586,7	1538,5	1522,2	-724,1
Кількість прийнятих на навчання, тис. осіб	409,5	427,8	428,3	361,1	323,0	313,8	323,5	310,3	99,2
Кількість випущених з ВНЗ, тис. осіб	609,0	595,2	560,3	484,4	447,4	386,6	421,1	412,9	196,1
Кількість студентів на 10 тис. населення	519	488	463	393	375	372	363	361	-158
Кількість ВНЗ фахової передвищої освіти і ПТНЗ, з них:	479	469	458	387	371	370	372	370	-109
державної і комунальної власності	406	399	391	323	317	318	321	320	-86
приватної власності	73	70	67	64	54	52	51	50	-23
Кількість студентів, всього, тис. осіб	347,2	335,8	319,5	251,2	230,1	217,3	208,6	199,9	-147,3
Кількість ВНЗ вищої освіти, з них:	326	316	309	277	288	287	289	282	-44
державної і комунальної власності	227	220	218	197	208	209	212	209	-18
приватної власності	99	96	91	80	80	78	77	73	-26
Кількість студентів, всього, тис. осіб	1899,1	1770,3	1673,2	1437,9	1375,1	1369,4	1329,9	1322,3	-576,8

Примітка. Складено за даними джерела [40]

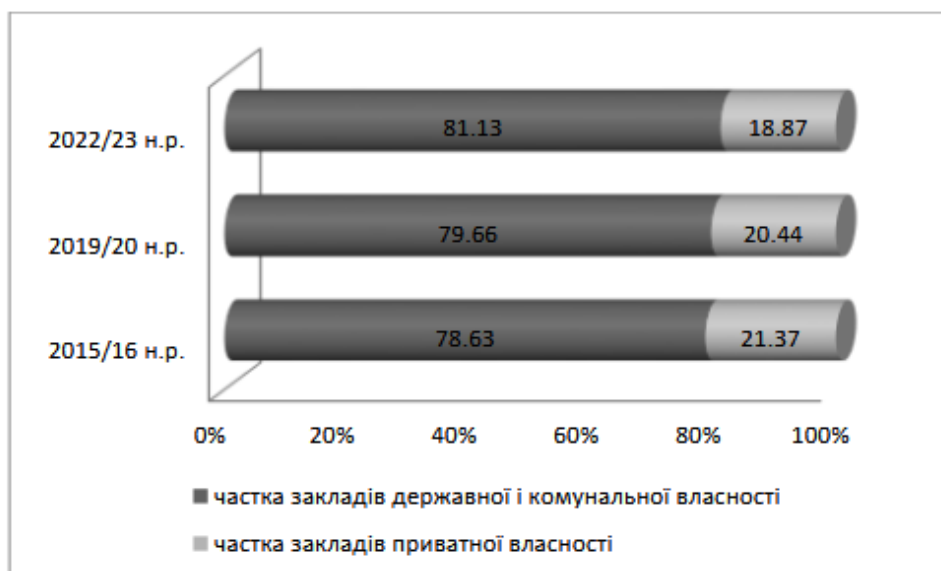

Рис. 2.1. Динаміка питомої ваги ВНЗ та ПТНЗ за формою власності в Україні за окремими періодами 2015-2023 навчальних років

Примітка. Складено автором за даними джерела [40]

Зміни у вищій освіті України з 2015 по 2023 рік відображають тенденцію зростання питомої ваги державних і комунальних ВНЗ і ПТНЗ на 2,5%, що відповідно веде до зменшення частки приватних ВНЗ. У 2022/23 навчальному році частка державних і комунальних ВНЗ і ПТНЗ склала 81,13%, в той час як приватні ВНЗ становили лише 18,87%.

Аналіз кількості ВНЗ за рівнями акредитації показує, що кількість ВНЗ фахової передвищої освіти і ПТНЗ зменшилася на 109 одиниць (від 479 до 370), тоді як ВНЗ вищої освіти скоротились на 44 (від 326 до 282). У відсотковому вираженні це становить 71,2% проти 28,8% відповідно.

Серед усіх ВНЗ і ПТНЗ в Україні перевага в кількісному вираженні належить ВНЗ фахової передвищої освіти і ПТНЗ, частка яких становить 56,7%, у той час як ВНЗ вищої освіти складають 43,3% у 2022/23 навчальному році. Проте, якщо у 2015/16 навчальному році кількість ВНЗ фахової передвищої освіти і ПТНЗ перевищувала кількість ВНЗ вищої освіти на 153, то у 2022/23 навчальному році ця різниця зменшилася до 88, що свідчить про значне зменшення кількості ВНЗ фахової передвищої освіти.

Як зазначає О. Панич, «в Україні існує міф про надто велику кількість закладів вищої освіти в Україні. Очевидно, що він вигідний сильним вишам, які готові «проковтнути» слабших. Проте, ліквідація слабких в недалекій перспективі зачепить і сильних. В першу чергу це відобразиться на долі здобувачів наукових ступенів, для яких не буде робочих місць. Їх число буде природним чином скорочуватися і це, зрештою, призведе до занепаду наукових шкіл. На відміну від звичайних підприємств, закриття ВНЗ є соціально небезпечним. Воно викликає опір не лише через скорочення робочих місць, але й тому що призводить до знищення унікального академічного середовища, націленого на приріст знань і формування інтелектуального капіталу. Це соціальна травма не лише для колективу, але й для навколишнього суспільного оточення» [45].

Звісно, зі зменшенням кількості ВНЗ і ПТНЗ відбувається зменшення чисельності студентів, що навчаються в цих закладах. У таблиці 2.1 відображено динаміку кількості студентів ВНЗ і ПТНЗ в період з 2015 по 2023 рік. Загальна кількість студентів за цей період зменшилася на 879,6 тисяч осіб (з 2246,3 тисяч осіб у 2011/12 році до 1522,2 тисяч осіб у 2022/23 році). При цьому кількість студентів у ВНЗ фахової передвищої освіти і ПТНЗ скоротилася на 147,3 тисяч осіб, а у ВНЗ вищої освіти – на 576,8 тисяч осіб. Отже, незважаючи на більше значуще скорочення кількості ВНЗ фахової передвищої освіти і ПТНЗ, чисельність студентів зменшилася набагато більше у ВНЗ вищої освіти.

У таблиці 2.2 відображено динаміку кількості студентів у ВНЗ і ПТНЗ в Україні залежно від джерел фінансування, що навчалися у період з 2010/11 по 2022/23 рік. Таким чином, кількість студентів у ВНЗ і ПТНЗ, чис навчання фінансувалося за рахунок коштів державного бюджету, зменшилася на 329,2 тисяч осіб (з 926,3 тисяч осіб до 597,1 тисяч осіб). Частка студентів, які навчаються за рахунок державного бюджету, складає 39,2% у 2022/23 році, що

на 5,3% менше, ніж у попередньому навчальному році. Однак, у порівнянні з 2010/11 роком, цей показник зріс на 0,9 відсоткових пунктів.

Найбільшу частку студентів ВНЗ і ПТНЗ займають ті студенти, навчання яких оплачується за рахунок коштів фізичних осіб. Частка таких студентів у структурі усіх джерел фінансування ВНЗ у 2023 р. становила 52,6%, що є на 4,9 % менше, ніж у 2010/11 н. р. Чисельний показник студентів ВНЗ і ПТНЗ, джерелом фінансування яких є кошти фізичних осіб скоротився на 591,7 тис. осіб (з 1392 тис. осіб до 800,3 тис. осіб). Це вказує на значне скорочення кількості студентів загалом, за кожним джерелом фінансування.

Таблиця 2.2

**Динаміка кількості студентів ВНЗ і ПТНЗ України
за джерелами фінансування навчання у 2010-2023 н. р.**

Показники	2010/11	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23	Приріст / зменшення
Кількість студентів, всього, тис. чол. в тому числі навчаються за рахунок коштів:						
державного бюджету	2246,3	1605,2	1586,7	1538,5	1522,2	-724,1
місцевих бюджетів	926,3	732,0	732,9	684,6	597,1	-329,2
юрідичних осіб	91,0	79,4	73,6	73,1	118,0	27
фізичних осіб	8,6	10,2	9,6	7,0	6,8	-1,8
Питома вага студентів, які навчаються за рахунок коштів:						
державного бюджету	1392,0	783,5	770,5	773,7	800,3	-591,7
державного бюджету	38,3	45,6	46,2	44,5	39,2	0,9
місцевих бюджетів	3,8	4,9	4,6	4,7	7,7	3,9
юрідичних осіб	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5	0,1
фізичних осіб	57,5	48,9	48,6	50,3	52,6	-4,9

Примітка. Складено автором за даними джерела [40]

Іншими джерелами фінансування установ і закладів вищої освіти є кошти юридичних осіб та місцевих бюджетів. За період з 2010 по 2023 рік кількість студентів у ВНЗ і ПТНЗ, які навчаються за рахунок коштів місцевих бюджетів, збільшилася на 27 тисяч осіб (від 91 тисяч осіб до 118 тисяч осіб). У той же час кількість студентів, що навчаються за рахунок коштів юридичних осіб,

скоротилася на 1,8 тисяч осіб (від 8,6 тисяч осіб до 6,8 тисяч осіб). Хоча питома вага студентів, фінансування навчання яких здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, зросла за цей період на 3,9%, а також питома вага студентів, фінансована коштами юридичних осіб, збільшилася на 0,1%.

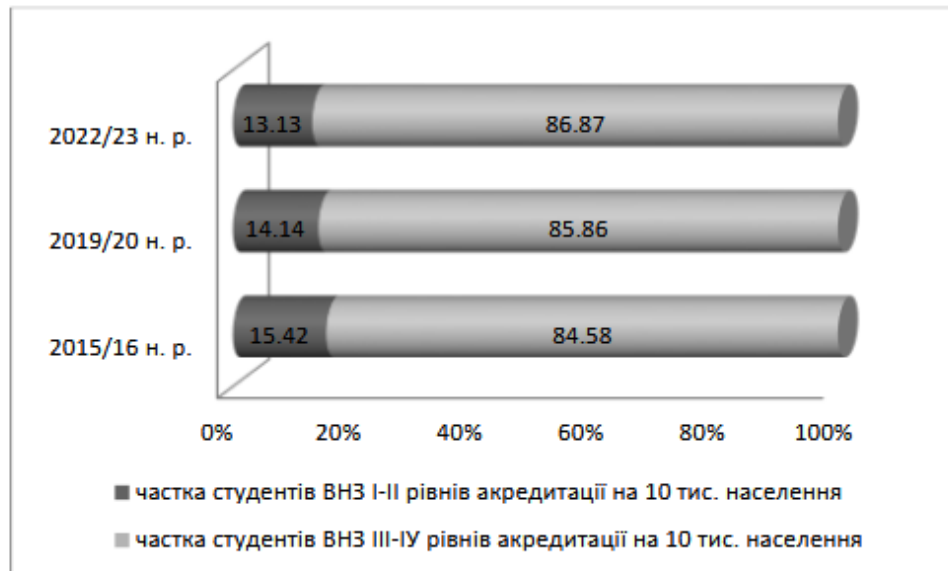

Рис. 2.2. Динаміка питомої ваги студентів ВНЗ і ПТНЗ за рівнями акредитації на 10 тис. населення в Україні за окремими періодами 2015-2023 н. р.

Примітка. Складено автором за даними джерела [40]

Динаміка частки студентів у ВНЗ і ПТНЗ за рівнями акредитації на 10 тисяч населення в Україні з 2015 по 2023 рік свідчить про значне зростання питомої ваги студентів, які навчаються у ВНЗ вищої освіти на 10 тисяч населення. Наприклад, цей показник становив 86,87% у 2022 році, збільшившись на 2,29% у порівнянні з 2015 роком. Це означає, що на кожні 10 тисяч населення в Україні 8 687 осіб мають вищу освіту (ВНЗ вищої освіти) (див. рис. 2.2).

На рис. 2.3 та в таблиці 2.3 представлено динаміку абсолютних показників та частки студентів у ВНЗ і ПТНЗ різних рівнів залежно від джерел фінансування їх навчання. Найбільшою є чисельність студентів у ВНЗ фахової передвищої освіти і ПТНЗ, фінансування навчання яких здійснюється за

рахунок коштів державного бюджету та фізичних осіб. Незважаючи на те, що у розглянутому періоді кількість студентів, навчання яких фінансується з цих джерел, зменшувалася. Зокрема, кількість студентів, навчання яких фінансується за рахунок коштів державного бюджету, скоротилася на 329,2 тисяч осіб, а тих, кого фінансують фізичні особи, – на 591,7 тисяч осіб.

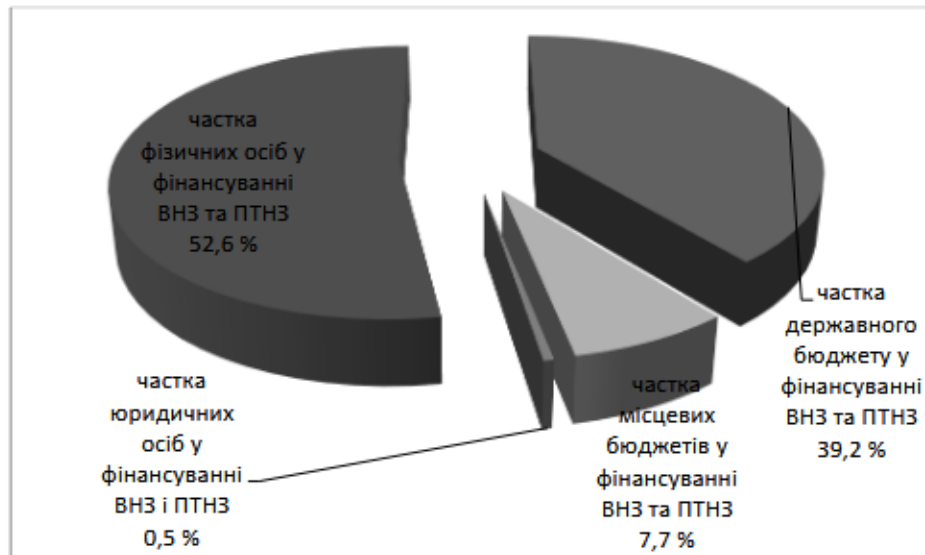

Рис. 2.3. Динаміка питомої ваги студентів ВНЗ і ПТНЗ за джерелами фінансування їх навчання у 2022/23 навчальних роках

Примітка. Складено автором за даними джерела [40]

Лише у 2010/11 навчальному році кількість студентів у ВНЗ фахової передвищої освіти і ПТНЗ, які навчалися за платною формою навчання, перевищувала кількість студентів, які отримували державне фінансування освіти. Точніше, на той час 146,8 тисяч осіб навчалися за платною формою навчання порівняно з 127,8 тис. осіб, що означає, що 41,8% студентів отримували фінансування від фізичних осіб, це на 5,5% більше, ніж отримували державне фінансування освіти. У наступні роки, кількість студентів, які отримували державне фінансування, перевищувала кількість студентів за платною формою навчання (у 2019/20 – на 0,4%, 2020/21 – на 2%, 2022/23 – на 1,8%).

Щодо кількості студентів, які навчаються у ВНЗ вищої освіти, за аналізований період перевага була у студентів, які навчаються за рахунок коштів фізичних осіб.

Таблиця 2.3

Динаміка кількості студентів ВНЗ України за джерелами фінансування навчання у 2010-2023 н. р. в розрізі ВНЗ та ПТНЗ за рівнями акредитації

Показники	2010/11	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23	Приріст / зменшення
Кількість студентів ВНЗ фахової передвищої освіти та ПТНЗ всього, в тому числі, які навчаються за рахунок коштів:	351,4	230,1	217,3	208,6	199,9	-151,5
державного бюджету	127,8	82,7	80,0	76,0	27,0	-100,8
місцевих бюджетів	76,5	64,7	61,2	60,1	105,2	28,7
юридичних осіб	0,25	0,71	0,39	0,08	0,03	-0,22
фізичних осіб	146,8	81,8	75,6	72,3	67,7	-79,1
Питома вага студентів, які навчаються за рахунок коштів:						
державного бюджету	36,3	36,0	36,8	36,5	13,5	22,8
місцевих бюджетів	21,8	28,1	28,2	28,8	52,6	30,8
юридичних осіб	0,1	0,3	0,2	0,0	0,0	- 0,1
фізичних осіб	41,8	35,6	34,8	34,7	33,9	- 7,9
Кількість студентів ВНЗ вищої освіти, всього, в тому числі, які навчаються за рахунок коштів:	2066,6	1375,1	1369,4	1329,9	1322,3	- 744,3
державного бюджету	798,5	649,2	652,9	608,6	570,0	- 228,5
місцевих бюджетів	14,4	14,7	12,3	12,9	12,8	- 1,6
юридичних осіб	8,3	9,5	9,2	6,9	6,8	- 1,5
фізичних осіб	1245,2	701,6	694,9	701,4	732,5	- 512,7
Питома вага студентів, які навчаються за рахунок коштів:						
державного бюджету	38,6	47,2	47,7	45,8	43,1	4,5
місцевих бюджетів	0,7	1,1	0,9	1,0	1,0	0,3
юридичних осіб	0,4	0,7	0,7	0,5	0,5	0,1
фізичних осіб	60,3	51,0	50,7	52,7	55,4	-4,9

Примітка. Складено за даними джерела [40]

Питома вага цього показника у загальній структурі усіх джерел фінансування, хоча зменшилася з 60,3% до 55,4%, проте лишається переважною серед інших джерел фінансування. Динаміка абсолютних показників кількості студентів, оплата навчання яких здійснюється фізичними

особами, за період з 2010 по 2023 рік зменшилася з 1245,2 тис. осіб до 732,5 тис. осіб, або на 591,7 тис. осіб. Друге місце за кількістю студентів у ВНЗ вищої освіти, які навчаються за рахунок цього джерела, займають кошти державного бюджету.

За аналізований період динаміка показників чисельності таких студентів зменшилася на 228,5 тис. осіб (від 798,5 тис. осіб до 570,0 тис. осіб). Проте, це становить лише 2,5% від загальної кількості студентів, які навчалися за кошти фізичних осіб. Отже, за останні роки, якщо кількість студентів, які отримували вищу освіту у ВНЗ вищої освіти, скоротилася на 744,3 тисяч осіб, то майже 68,8% з них складають студенти, які навчалися за рахунок коштів фізичних осіб. Економісти вказують, що основною причиною такого розвитку подій є значна міграція молоді для навчання до інших країн. Це обумовлено як вартістю навчання, так і його якістю, а також можливістю отримання роботи за спеціальністю, яку рекламують закордонні ВНЗ. Наприклад, дослідження О. Ткачука та аналітичного центру CEDOS свідчать про цю тенденцію, «кількість українських громадян, які навчаються у закордонних університетах, їх чисельність на студіях в іноземних університетах станом на 2020/2021 навчальний рік становила 59 648 осіб» [42]. Серед найбільш бажаних для навчання країн, як і раніше, залишаються Польща, Німеччина, Росія, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція та Угорщина. «Динаміка зростання з 2009 по 2015 р. становила 129%. Якщо порівнювати два останні роки, то приріст становить майже 29%, або 13 266 осіб» [37].

Аналіз, проведений за період 2010/11 – 2022/23 навчальних років, підтвердив, що динаміка питомої ваги студентів у ВНЗ фахової передвищої освіти за різними джерелами фінансування зменшилася лише серед юридичних осіб на 0,1% та фізичних осіб на 7,9%, а в структурі джерел фінансування навчання студентів у ВНЗ вищої освіти – серед фізичних осіб на 4,9%.

Задоволення потреб суспільства у вищій освіті вимагає значних фінансових ресурсів, що призводить до того, що кожна країна прагне

визначити свою стратегію та сценарій фінансування вищих навчальних закладів. Динаміка та структура витрат на вищу освіту в Україні за різними джерелами фінансування представлена в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка та структура витрат на вищу та професійну освіту в Україні за джерелами фінансування у 2019-2022 років

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Приріст / зменшення
<i>Витрати на вищу та професійну освіту, (в млн. грн.)</i> всього, в тому числі за рахунок коштів:	76336,3	83874,5	100566,1	100416,8	24080,6
державного бюджету	43392,8	44890,7	54255,0	50373,1	6980,3
місцевих бюджетів	18781,2	20028,3	24768,6	25863,2	7082,0
приватних фірм, корпорацій	0,57	1,22	2,23	1,95	1,38
домогосподарств	14161,7	18954,3	21540,3	24178,6	10016,9
<i>Питома вага витрат на вищу та професійну освіту (%)</i> , всього, в тому числі за рахунок коштів:	100,0	100,0	100,0	100,0	–
державного бюджету	56,8	53,5	53,9	50,2	-6,6
місцевих бюджетів	24,6	23,9	24,6	25,8	-2
приватних фірм, корпорацій	0,0007	0,001	0,002	0,002	0,0013
домогосподарств	18,6	22,6	21,4	24,1	5,5

Примітка. Складено за даними джерела [40]

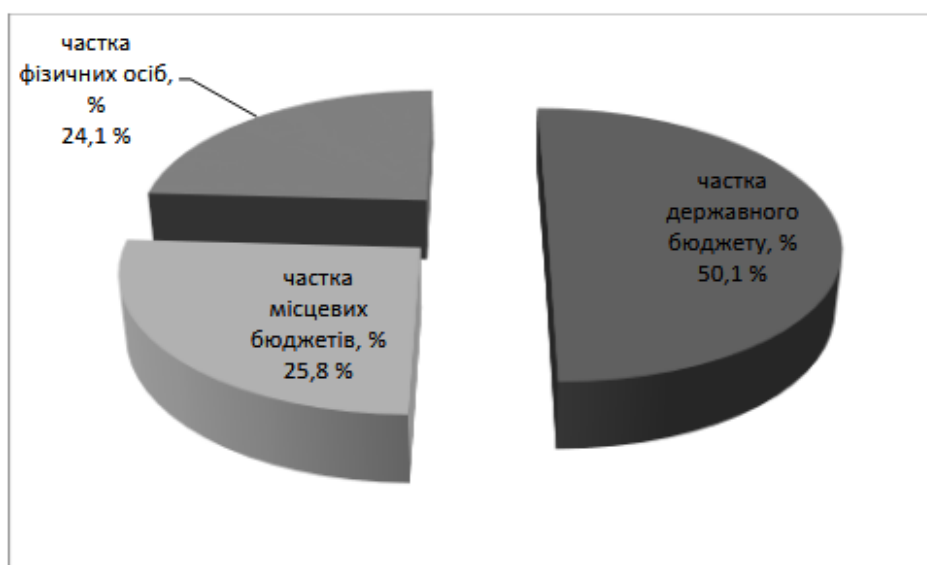

Рис. 2.4. Структура витрат на вищу та професійну освіти у 2022 році за джерелами фінансування

Примітка. Складено за даними джерела [40]

Загалом обсяг фінансування вищої та професійної освіти в Україні зріс на 24,1 млрд. грн. у період між 2019 та 2022 роками (від 76,3 млрд. грн. до 100,4

млрд. грн.). Джерелами фінансування вищої освіти є: кошти державного і місцевих бюджетів, приватних фірм чи корпорацій (юридичних осіб) та фізичних осіб (домогосподарств).

Найбільшим джерелом фінансування вищої та професійної освіти за обсягом витрачених фінансових ресурсів є кошти державного бюджету, частка яких у структурі усіх джерел фінансування становила 50,2% у 2022 році (див. рис. 2.4). Проте варто зауважити, що дана тенденція характеризується скороченням питомої ваги цього джерела фінансування. Зміни у абсолютних показниках видатків державного бюджету на вищу та професійну освіту показують збільшення від 43,4 млрд. грн. до 50,4 млрд. грн., що складає 6,9 млрд. грн.

Наступним за обсягом джерелом фінансування вищої та професійної освіти є кошти фізичних осіб, частка яких у структурі усіх витрат на вищі навчальні заклади і професійно-технічні навчальні заклади складає 24,1%, або 24,2 млрд. грн. у 2022 році. Зростання обсягу фінансування фізичними особами вищої та професійної освіти в період між 2019 та 2022 роками становить 5,5 млрд. грн. (від 18,6 млрд. грн. до 24,1 млрд. грн.).

Питома вага витрат місцевих бюджетів на вищу та професійну освіту у 2022 році склала 25,8%, що у абсолютному значенні становило 25,8 млрд. грн., зі зростанням цього показника на 7,1 млрд. грн. Найменшу частку у структурі фінансування вищої та професійної освіти становлять кошти юридичних осіб (0,002%), що відповідає 1,95 млрд. грн.

За видами послуг найбільше витрат у сфері вищої освіти припадає на послуги у сфері освіти, що становить понад 83% від усіх витрат. Наступним за обсягом є другорядна діяльність, пов'язана з навчанням, з питомою вагою 7,42% у 2022 році. Цей вид витрат включає витрати на придбання інвентарю, обладнання для освітніх послуг, транспортні послуги, придбання підручників та канцелярських товарів, а також різноманітні види трансфертів, стипендії та капітальні трансферти.

Другорядна діяльність в межах закладів вищої та професійної освіти складає 3,78% усіх витрат на цю освіту. Ці видатки включають витрати на медичні послуги, послуги харчування, адміністративні та комунальні послуги.

Здійснивши аналіз джерел фінансування вищої та професійної освіти в Україні, можна зробити висновок, що найбільші за обсягом є кошти державного та місцевих бюджетів, а також кошти фізичних осіб. Це вказує на необхідність пошуку додаткових джерел фінансування вищої та професійної освіти, враховуючи потребу у підготовці висококваліфікованих кадрів для вітчизняної економіки.

2.2. Механізм фінансування вищої та професійної освіти за рахунок коштів державного бюджету

Освітній потенціал відіграє визначальну роль у розвитку суспільства, впливаючи на інтелектуальні та професійні характеристики, рівень культури та особистісний розвиток. Серед широкого спектру освітніх послуг особливу увагу заслуговує підготовка фахівців у галузі вищої та професійної освіти.

Умови ринку вимагають від освіти постійного підвищення якості професійної підготовки, оскільки вони поставляють все вищі вимоги перед освітніми установами. Освіта суттєво впливає на робочу силу, її здатність швидко адаптуватися до нових вимог, що визначаються ринком. Зростання рівня освіти серед працівників є ключовою передумовою для їхньої успішної адаптації до швидкого розвитку науки, техніки та сучасних технологій.

Розвиток творчого потенціалу працівників, який залежить від системи професійної освіти, постійного підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, є важливим фактором для збільшення продуктивності праці і, відповідно, економічного зростання держави.

Відповідно до Бюджетного кодексу України «за рахунок коштів Державного бюджету України фінансується вища та професійна освіта, засновані на державній формі власності» [8].

У таблиці 2.5 подано динаміку видатків зведеного і державного бюджетів на заклади вищої освіти та їх частка у структурі ВВП у 2019-2022 роках.

Таблиця 2.5

Динаміка видатків зведеного та державного бюджетів на фахову передвищу та вищу освіту і їх питома вага у ВВП в Україні за період 2019-2022 років

показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Приріст / зменшення
Обсяг ВВП, млрд. грн.	3974,5	4194,1	5459,5	5191,0	1216,5
Видатки зведеного бюджету на освіту, загалом, в тому числі:	238,7	252,3	312,9	290,7	52,0
Видатки зведеного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту, з них:	51,4	53,4	64,8	60,7	9,4
частка видатків зведеного бюджету на фахову передвищу і вищу освіту у ВВП, %	1,3	1,3	1,2	1,2	-0,1
Видатки державного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту	43,0	44,5	53,8	49,9	6,9
частка видатків державного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту у ВВП, %	1,1	1,1	0,9	1,1	-
частка видатків державного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту у видатках зведеного бюджету на вищу освіту, %	83,8	83,3	83,0	96,4	12,6
Видатки державного бюджету на освіту загалом	51,6	52,8	63,8	58,5	6,9
частка видатків державного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту у видатках на освіту загалом, %	83,3	84,3	84,3	85,3	2,0

Примітка. Складено за даними джерела [22; 23]

Динаміка видатків зведеного бюджету на освіту в Україні за період 2019-2021 років вказує на її зростання з 238,7 млрд. грн. до 312,9 млрд. грн., або на 74,2 млрд. грн. У 2022 році даний показник скоротився на 22,2 млрд. грн. до показника 290,7 млрд. грн. В цілому за період, який аналізується спостерігається приріст обсягу бюджетного фінансування освіти на 52 млрд. грн. Разом з тим, видатки зведеного бюджету на вищу освіту характеризуються такою ж тенденцією, у період 2019-2021 років відмічено їх зростання з 43 млрд. грн. до

53,8 млрд. грн., ріст склав 10,8 млрд. грн., а у 2022 році відбулось скорочення бюджетного фінансування вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету на 3,9 млрд. грн. до рівня 49,9 млрд. грн. Частка видатків зведеного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту у ВВП країни скоротилася на 0,1 % і у 2022 році цей показник становив 1,2 %.

У таблиці 2.6 представлено динаміку видатків зведеного і державного бюджетів України на професійну (професійно-технічну) освіту за період 2019-2022 років.

Таблиця 2.6

Динаміка видатків зведеного та державного бюджетів на ПТО та їх питома вага у ВВП в Україні у 2019-2022 років

показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Приріст / зменшення
Обсяг ВВП, млрд. грн.	3974,5	4194,1	5459,5	5191,0	1216,5
Видатки зведеного бюджету на освіту, загалом, в тому числі:	238,7	252,3	312,9	290,7	52,0
Видатки зведеного бюджету на ПТО, з них:	10,8	11,5	14,2	15,5	4,7
<i>частка видатків зведеного бюджету на ПТО у ВВП, %</i>	0,3	0,3	0,3	0,3	-
Видатки державного бюджету на ПТО	0,3	0,4	0,4	0,5	0,2
<i>частка видатків державного бюджету на ПТО у видатках зведеного бюджету на ПТО, %</i>	3,2	3,5	2,8	3,2	-
Видатки державного бюджету на освіту загалом	51,6	52,8	63,8	58,5	6,9
<i>частка видатків державного бюджету на ПТО у видатках на освіту загалом, %</i>	0,7	0,7	0,6	0,8	1,0

Примітка. Складено за даними джерела [23]

Видатки зведеного бюджету України на фінансування професійної освіти за період 2019-2022 років зросли на 4,7 млрд. грн. (з 10,8 млрд. грн. до 15,5 млрд. грн.). Питома вага цих видатків у загальному обсязі видатків зведеного бюджету України становить 0,8 % і характеризується зростаючою динамікою.

Динаміка фінансування професійної освіти за рахунок коштів державного бюджету за аналізований період вказує на зростання показника на 0,2 млрд. грн.

(з 0,3 млрд. грн. до 0,5 млрд. грн.), їх питома вага у структурі усіх видатків державного бюджету на освіту становить 0,8 %, а у структурі видатків зведеного бюджету на це спрямування – 3,2 %.

Незважаючи на законодавчо встановлене фінансування освіти в Україні на рівні 10% від національного доходу, протягом усього періоду її незалежності цей показник ніколи не був досягнутий. Основна причина полягає в тому, що визначене значення вище за середній показник у світі: лише кілька країн, таких як Куба і Лесото витрачають в межах 12,9 % – 13,1 % обсягу ВВП на освітню галузь. Україна виділяє приблизно 33% зведеного бюджету на вищу освіту відносно всіх витрат у галузі освіти загалом. Це означає, що питома вага видатків зведеного бюджету на вищу освіту в ВВП повинна перевищувати 3,3%.

У Європі найвищі показники фінансування вищої освіти спостерігаються «у скандинавських країнах: Данія – 8,7% ВВП, Швеція – 7,0% ВВП, Норвегія – 6,9% ВВП та Фінляндія – 6,8% ВВП» [27]. Порівнюючи рівень фінансування вищої освіти в Україні з іншими країнами, можна помітити його низький рівень, який аналогічний лише у Польщі та Німеччині, хоча в абсолютному вираженні фінансування вищої освіти в цих країнах значно вище.

Таким чином, фінансова підтримка ВНЗ та закладів ПТО в Україні передбачає їх функціонування в умовах жорсткої економії коштів, що негативно відображається на якості надання освітніх послуг. Недостатній рівень фінансового забезпечення ВНЗ та закладів ПТО «пояснюється їх невідповідністю державним стандартам, наданням неякісної освіти, слабкою науково-дослідною активністю тощо. Але очевидним є те, що саме брак коштів не дає ВНЗ та закладам ПТО реалізовувати власну діяльність на належному рівні, а зменшення фінансування цих закладів не сприятиме покращенню їх діяльності, а навпаки призведе до неминучого їх закриття. Звичайно, скоротити фінансування завжди простіше, аніж провести комплекс антикризових заходів з метою реабілітації ВНЗ та закладів ПТО, проте в Україні, на жаль, саме ця практика є найбільш популярною» [26].

У Стратегії реформування вищої освіти основними аспектами у сфері фінансового забезпечення національної системи вищої освіти України було визначено питання, що стосується вартості навчання здобувачів вищої і професійної освіти. Реалії сьогодення вказують на те, що «вартість навчання у закладах вищої і професійної освіти України доволі різниться в розрізі навчальних закладів, спеціальностей, джерел фінансування, адже вартість навчання за рахунок бюджетних коштів майже в усіх випадках є вищою, ніж за рахунок інших джерел» [57]. Отже, зазначене обумовлює необхідність формування державної освітньої політики через формування нової моделі фінансування, враховуючи передові зарубіжні практики у цьому напрямі.

У таблиці 2.7 представлено динаміку видатків Державного бюджету України на фахову передвищу, вищу і професійну освіту за період 2019-2022 років. Зокрема, видатки державного бюджету на фахову передвищу, вищу освіту у структурі видатків на освіту загалом, які здійснюються за рахунок коштів державного бюджету становить у 2022 році 85,3 %. Динаміка абсолютних значень видатків державного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту демонструє поступове їх нарощення за період 2019-2021 років з 51,4 млрд. грн. до 53,8 млрд. грн., зростання склало 2,4 млрд. грн. Проте, у 2022 році дана тенденція порушилася і обсяг фінансування вищої освіти з державного бюджету скоротився на 3,9 млрд. грн.

Динаміка фінансування ВНЗ у сфері вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету за період 2019-2022 років має тенденцію до зростання з 43,9 млрд. грн. до 44,4 млрд. грн., або на 0,5 млрд. грн. Проте відмітимо, що зростання обсягів бюджетного фінансування вищої освіти не дозволяє забезпечити її зростання і розвиток, а виключно спрямовано на покриття захищених статей кошторису ВНЗ.

Динаміка показників видатків державного бюджету на професійну освіту зображає їх зростання з 0,4 млрд. грн. до 0,5 млрд. грн., або на 0,1 млрд. грн., при цьому їх частка є незначною і складає 0,8 % усіх видатків державного бюджету на освіту.

Таблиця 2.7

**Динаміка видатків Державного бюджету України на заклади фахової перед вищої та вищої освіти і ПТО за період
2019-2022 років**

показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		приріст 2022 р. до 2019 р.	
	млрд. грн.	(%)	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	абсолютний (млрд. грн.)	(%)
Видатки державного бюджету на освіту, з <i>них:</i>	51,6	100,0	52,9	100,0	63,8	100,0	58,5	100,0	6,9	113,3
професійно-технічна освіта	0,4	0,6	0,4	0,7	0,5	0,8	0,5	0,8	0,1	125,0
фахова передвища та вища освіта, зокрема:	51,4	99,4	44,5	84,1	53,8	84,3	49,9	85,3	-1,5	97,1
– заклади фахової передвищої освіти	7,5	14,5	4,6	8,7	5,7	8,9	5,5	9,4	-2,0	73,3
– заклади вищої освіти	43,9	84,9	39,9	75,4	48,1	75,4	44,4	75,9	0,5	101,1

Примітка. Складено за даними джерела [23]

Варто відзначити, що в Україні і досі переважає витратний підхід до фінансування закладів та установ, що здійснюють підготовку кадрів. Цей підхід, який існував раніше, в багатьох відношеннях залишився актуальним і до цього часу. В результаті, навіть мінімальні обсяг виділених коштів з державного бюджету на цю сферу часто не використовувалися раціонально. Це пояснює недоліки у фінансовому стані системи освіти та науки загалом, а також низький рівень оплати праці працівників, зайнятих у цих галузях. Це особливо відчувається в умовах інфляції, дефіциту бюджету та постійного спаду економічного розвитку країни. Лише третина мінімальних потреб вітчизняної освіти, зокрема у підготовці кадрів, фінансується за рахунок державного бюджету на сьогоднішній день. Саме тому одним із ключових факторів для підвищення умов та якості вищої освіти є активний пошук недержавних джерел фінансування та матеріальних ресурсів.

Слід відзначити, що навіть при постійному зростанні фінансування підготовки кадрів в Україні, це не вирішує всіх проблем навчальних закладів. Проблеми виникають як через недоліки у бюджетному плануванні видатків на освіту, де використовуються норми та нормативи, що не мають економічного обґрунтування, так і через неефективне використання виділених бюджетних коштів та формування бюджетного замовлення на підготовку кадрів.

Останні соціально-економічні зміни в Україні ускладнили використання традиційних методів у господарській практиці, які регулювали економічні відносини в освіті на протязі багатьох років. Перехід до повноцінної нової господарської системи поки не відбувся. Процес формування нової освітньої системи, основні принципи якої відображені в Законі України «Про вищу освіту», на жаль, є недостатньо інтенсивним. З моменту прийняття цього Закону залишаються невиробленими механізми господарської самостійності вищих навчальних закладів, а головне — відсутність реальних засобів забезпечення пріоритетного фінансування вищої освіти з бюджетних коштів та захисту прав навчальних закладів у процесі взаємодії з органами державного управління.

При плануванні нового способу виділення державних коштів для вищих навчальних закладів і закладів професійної освіти, важливо відзначити, що його основною перевагою має стати індивідуалізований підхід до потреб кожного конкретного закладу освіти. Нова модель фінансування може бути реалізована, враховуючи категорії, які присвоюються закладам за результатами їхньої атестації.

Ще одним значущим кроком у зміні механізму державного фінансування вищої та професійної державної освіти є перехід від централізованої структури розподілу бюджетних коштів до децентралізованої. Передача відповідальності за значну частину видатків на освіту місцевим органам управління дозволить точніше враховувати потреби конкретних регіональних ринків праці у вимогах до спеціалістів. Це, в свою чергу, сприятиме найбільш раціональному вирішенню проблеми конверсії та перепрофілювання великої кількості галузевих вищих навчальних закладів, розташованих у великих регіональних центрах.

2.3. Аналіз видатків місцевих бюджетів на вищу і професійну освіту

Оскільки Україна вибрала модель економічного розвитку, спираючись на знання, інвестиції у сферу освіти є несумнівною інвестицією в загальний економічний розвиток країни, і їх обсяг повинен постійно зростати. Однак, реальна економічна ситуація в Україні свідчить про зворотне – фінансування освіти в даний час відбувається на принципах, що можна назвати залишковими. Фінансування системи освіти в Україні чітко не відповідає сучасним вимогам. «Проблемність наявної сьогодні ситуації в освіті полягає у відсутності цілісної, науково обґрунтованої програми фінансового забезпечення галузі. У результаті недоотримання фінансових ресурсів, застарілістю нормативно-правового забезпечення та механізмів залучення і використання позабюджетних коштів освітня галузь не отримує необхідного розвитку» [59, с. 636].

Окрім коштів державного бюджету, фахова передвища, вища та ПТО фінансується за рахунок коштів місцевих бюджетів. У таблиці 2.8 подано динаміку бюджетного фінансування фахової передвищої, вищої та ПТО за рахунок коштів місцевих бюджетів за період 2019-2022 років.

Таблиця 2.8

**Динаміка видатків зведеного, державного і місцевих бюджетів
на фахову передвищу та вищу освіту в Україні за період 2019-2022 років
(млрд. грн.)**

показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Приріст / зменшення
Видатки зведеного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту, в тому числі:	51,4	53,4	64,8	60,7	9,3
Видатки державного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту	43,0	44,5	53,8	49,9	6,9
Видатки місцевих бюджетів на фахову передвищу та вищу освіту	8,3	8,9	11,0	10,8	2,5
<i>питома вага видатків місцевих бюджетів на фахову передвищу та вищу освіту у структурі видатків зведеного бюджету, %</i>	16,2	16,7	17,0	17,8	1,6

Примітка. Складено за даними джерела [23]

Так, за останні 3 роки видатки зведеного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту зросли на 13,4 млрд. грн. (з 51,4 млрд. грн. у 2019 році до 64,8 млрд. грн. у 2021 році), у 2022 році даний показник скоротився на 4,1 млрд. грн. і становив 60,7 млрд. грн., в тому числі зросли видатки, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету на 6,9 млрд. грн., а місцевих бюджетів – на 2,5 млрд. грн. Частка видатків державного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту значно переважає частку видатків на цей напрямок з місцевих бюджетів, дане співвідношення складає 82,2 % проти 17,8 % у 2022 році.

Слід відмітити, що досліджуваний період питома вага видатків місцевих бюджетів на фахову передвищу та вищу освіту зросла з 16,2 % до 17,8 %. Це обумовлено зміною підходів до фінансування фахової передвищої та вищої освіти в Україні, а саме, більша концентрацію бюджетних ресурсів на місцевому

рівні. Відтак, обсяги освітньої субвенції, наданої місцевим бюджетам, було збільшено на 15% у порівнянні з попереднім роком.

Бюджетне фінансування ПТНЗ в Україні відповідно до положень Бюджетного кодексу України здійснюється шляхом надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам. В останні роки докладено значних зусиль для розвитку сфери сучасної професійної освіти. А саме, прийняття Постанови КМУ «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів» [57] від 30.11.2016 № 925 розпочало новий етап щодо підвищення рівня професійної підготовки здобувачів ПТО шляхом збільшення їх бюджетного фінансування. За рахунок бюджетних коштів з державного бюджету «на протязі 2019–2021 років у сумі 250 млн. грн., на базі закладів ПТО було створено 145 навчально-практичних центрів (НПЦ) із підготовки кваліфікованих робітничих кадрів за низкою актуальних для економіки України професій» [57].

Умовами, при яких надаються субвенційні кошти, є:

- «співфінансування не більш як 70 % за рахунок коштів субвенції та не менш ніж 30 % за рахунок коштів місцевих бюджетів та/або інших джерел, не заборонених законодавством» [58];
- створення нових чи облаштування існуючих НПЦ у закладах ПТО;
- приналежність закладу ПТО до об'єктів державної або комунальної форм власності;
- обов'язкова наявність ряду документації на рухоме і нерухоме майно, зокрема споруди, будівлі, земельні ділянки закладів ПТО;
- загальна кількість здобувачів даної освіти не менше 400 осіб;
- формування НПЦ ПТО за окремими професіями, які належать до пріоритетних галузей економіки конкретного регіону чи країни в цілому;
- завершення формування НПЦ ПТО і забезпечення їх подальшого використання за рахунок коштів місцевих бюджетів або інших не заборонених джерел фінансування.

– У таблиці 2.9 подано динаміку видатків зведеного, державного і місцевих бюджетів на фінансування ПТО.

Таблиця 2.9

**Динаміка видатків зведеного, державного і місцевих бюджетів
на професійну освіту в Україні за період 2019-2022 років (млрд. грн.)**

показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Приріст / зменшення
Видатки зведеного бюджету на ПТО, в тому числі:	10,8	11,5	14,2	15,5	4,7
Видатки державного бюджету на ПТО освіти	0,3	0,4	0,4	0,5	0,2
Видатки місцевих бюджетів на ПТО	10,5	11,1	13,8	15,0	4,5
<i>питома вага видатків місцевих бюджетів на ПТО у структурі видатків зведеного бюджету, %</i>	96,71	96,5	97,2	96,8	0,09

Примітка. Складено за даними джерела [23]

Показники в таблиці відображають, що більше 96 % усіх видатків на ПТО здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, хоча їх питома вага у 2022 році скоротилася. Формула розподілу освітньої субвенції для забезпечення бюджетного фінансування фахової передвищої освіти передбачає урахування таких показників:

- «розрахункового показника фінансового нормативу бюджетної забезпеченості;
- контингенту учнів / студентів закладів професійної (професійно-технічної) освіти станом на 1 січня року, що передує плановому бюджетному періоду, та контингенту студентів станом на 1 жовтня року, що передує плановому бюджетному періоду;
- навчального плану;
- заробітної плати вчителя;
- коригуючих коефіцієнтів» [47].

До сьогодні триває процес передання місцевим органам влади майна ПТНЗ, адже подані документи, потрібні для зміни власника, не відповідають

встановленим вимогам, а саме, вони не гарантують, що майно ПТНЗ не буде передане у приватний сектор.

У таблиці 2.11 подано динаміку видатків місцевих бюджетів України на фахову передвищу, вищу освіту та професійно-технічну освіту за період 2019-2022 років. В цілому, видатки місцевих бюджетів на освітню галузь в Україні за період 2019-2022 років зросли з 187,1 млрд. грн. до 232,2 млрд. грн., або на 45,1 млрд. грн. У складі цих видатків 4,4 – 4,6 % займають видатки на фінансування фахової передвищої та вищої освіти. Динаміка обсягу фінансування фахової передвищої та вищої освіти за рахунок коштів місцевих бюджетів вказує на їх зростання з 8,3 млрд. грн. до 10,8 млрд. грн., або на 2,5 млрд. грн. у складі зазначених видатків більше 89 % видатків припадає на фінансування закладів фахової передвищої освіти, до яких відносяться технікуми, училища, коледжі. Динаміка абсолютних значень даних видатків зріс з 7,4 млрд. грн. до 9,4 млрд. грн., або на 2 млрд. грн.

Динаміка бюджетного фінансування закладів вищої освіти за рахунок коштів місцевих бюджетів зображає їх зростання з 0,9 млрд. грн. до 1,4 млрд. грн., або на 0,5 млрд. грн., проте їх питома вага у структурі бюджетного фінансування вищої освіти за рахунок коштів місцевих бюджетів займає не більше 11 %.

Динаміка видатків місцевих бюджетів на заклади професійної освіти становить від 0,6 % до 6,4 % за різними роками. Абсолютні показники фінансування характеризуються зростанням з 10,5 млрд. грн. до 15,0 млрд. грн., на 4,5 млрд. грн. Обсяги бюджетного фінансування вищої освіти пропонується визначати за певною формулою, яка враховує кількість студентів, вартість освітніх послуг на різних спеціальностях та рівнях, результати ЗНО абітурієнтів і показники якості освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів.

Таким чином, для фінансування вищої та професійної освіти в державі завжди не вистачає фінансових ресурсів. У зв'язку з цим багато країн світу шукають потенційні джерела фінансування освіти шляхом запровадження державно-приватного партнерства.

Таблиця 2.10

**Динаміка видатків місцевих бюджетів України на фахову передвищу та вищу освіту і професійну освіту
за період 2019-2022 років**

показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		приріст 2022 р. до 2019 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	абсолютний (млрд. грн.)	відносний (%)
Видатки місцевих бюджетів на освіту загалом, з них:	187,1	100,0	199,4	100,0	249,1	100,0	232,2	100,0	45,1	124,1
професійно-технічна освіта	10,5	0,6	11,1	5,6	13,7	5,5	15,0	6,4	4,5	142,8
фахова передвища та вища освіта, зокрема:	8,3	4,4	8,9	4,5	11,0	4,4	10,8	4,6	2,5	130,1
– фахова передвища освіта	7,4	4,0	7,5	3,8	9,4	3,8	9,4	4,0	1,9	127,0
– вища освіта	0,9	0,4	1,4	0,7	1,6	0,6	1,4	0,6	0,5	155,5

Примітка. Складено за даними джерела [18]

Державно-приватне партнерство (далі - ДПП) – це «співробітництво між державою Україна, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору» [61].

У сфері освіти і науки ДПП може включати наступні аспекти:

- спільне фінансування освітніх установ і діяльності юридичних чи фізичних осіб, що займаються освітою;
- формування та спільне фінансування баз для практичної підготовки;
- створення та спільне фінансування інноваційних підприємств (інноваційний центр, технопарк, технополіс, бізнес-інкубатори тощо) на базі існуючих освітніх закладів;
- розробка та впровадження сучасних освітніх технологій;
- організація професійно-практичної підготовки;
- впровадження спільних програм фінансування професійної підготовки кадрів;
- проведення заходів для соціального захисту та поліпшення умов працівників освітньої системи та учнів та студентів.

Фінансування такого партнерства у сфері освіти може здійснюватися наступними способами:

- за рахунок фінансових ресурсів приватного партнера;
- шляхом отримання фінансування за установленими правилами;
- з коштів державних та місцевих бюджетів;
- за участю інших джерел, які не суперечать законодавству.

До речі, майно закладів освіти, що не використовується в освітньому процесі, може бути внесене у спільну діяльність або використане в рамках ДПП. Однак рухоме та/або нерухоме державне чи комунальне майно, включаючи земельні ділянки, передані приватному партнерові в управління, не може бути заставлене чи вилучене. Крім того, таке майно не може

використовуватися для погашення боргів, і на нього не можуть бути застосовані дії, що призводять до втрати статусу державної чи комунальної власності на відповідні об'єкти.

Висновки до розділу 2

На основі проведеного моніторингу вітчизняної практики і проблематики фінансування фахової передвищої, вищої та професійної освіти нами зроблено наступні висновки:

1. Кількість закладів фахової передвищої, вищої та професійної освіти в Україні станом на 2022/2319 навчальний рік становить 652 одиниці, що менше на 153 одиниць у порівнянні з 2015/16 навчальним роком. За формою власності ці навчальні заклади поділяються на державні, комунальні та приватні. Більше 80 % усіх навчальних заклади мають державну та комунальну форми власності і тільки 20% – це приватні навчальні заклади. Чисельність студентів, які навчаються у закладах фахової передвищої, вищої та професійної освіти в Україні за 8 років скоротилася на 576,8 тис. осіб і у 2022 році 1322,3 тис. осіб. В розрахунку на кожні 10 тис. населення в Україні у 2022 році припадало 361 студент, у 2015 році даний показник склав 519 студентів.

2. Вища освіта в Україні передбачає функціонування навчальних закладів фахової передвищої освіти та вищої освіти. Співвідношення між цими видами навчальних закладів вказує на значну кількісну перевагу закладів фахової передвищої освіти (370 одиниці проти 282 закладів вищої освіти). З огляду на чисельність студентів, вагома перевага надається закладам вищої освіти, а саме: 1322,2 тис. осіб або 86,8% проти 199,9 тис. осіб чи 13,2%, які навчаються у закладах фахової передвищої освіти. Загальна кількість студентів у закладах професійної освіти у 2022 році становила 245,8 тис. осіб, що навчаються у 723 закладах ПТО. Відтак, зазначимо скорочення як чисельності учнів, так і навчальних закладів ПТО.

3. Якщо розглядати чисельність студентів за джерелами фінансування здобуття освіти, то найбільш чисельними у цьому складі є студенти, які навчаються за рахунок коштів фізичних осіб (52,6%) та фінансування з державного бюджету (39,2%), а саме, за видами вищої освіти, фінансування закладів фахової передвищої освіти на 52,6% забезпечується за рахунок коштів місцевих бюджетів, а на 33,9 % – коштів фізичних осіб; а заклади вищої освіти на 55,4% забезпечуються за рахунок коштів фізичних осіб і на 43,1% фінансування за рахунок коштів державного бюджету.

4. Динаміка видатків зведеного бюджету на освіту в Україні за період 2019-2021 років вказує на її зростання з 238,7 млрд. грн. до 312,9 млрд. грн., або на 74,2 млрд. грн. У 2022 році даний показник скоротився на 22,2 млрд. грн. до показника 290,7 млрд. грн. В цілому за період, який аналізується спостерігається приріст обсягу бюджетного фінансування освіти на 52 млрд. грн. Разом з тим, видатки зведеного бюджету на вищу освіту характеризуються такою ж тенденцією, у період 2019-2021 років відмічено їх зростання з 43 млрд. грн. до 53,8 млрд. грн., ріст склав 10,8 млрд. грн., а у 2022 році відбулось скорочення бюджетного фінансування вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету на 3,9 млрд. грн. до рівня 49,9 млрд. грн.

5. Частка видатків зведеного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту у ВВП країни скоротилася на 0,1 % і у 2022 році цей показник становив 1,2 %, що менше за аналогічний показник 2016 р. (1,47%), це вказує на негативну тенденцію щодо бюджетного фінансування фахової передвищої та вищої освіти в Україні за залишковим принципом, що дозволяє покривати видатки на оплату праці з нарахуваннями та інші захищені статті кошторису. Більше 85% бюджетного фінансування закладів фахової передвищої та вищої освіти покривається за рахунок коштів державного бюджету і тільки 15% припадає на фінансування місцевих бюджетів.

6. За рахунок коштів державного бюджету забезпечується фінансування закладів вищої освіти державної форми власності і окремі заклади фахової передвищої освіти. Динаміка видатків державного бюджету на фахову

передвищу і вищу освіту вказує на їх зростання за період 2019-2022 років з 43 млрд. грн. до 49,9 млрд. грн., або на 6,9 млрд. грн. Динаміка видатків на фінансування ПТО також зросли на 0,2 млрд. грн. (з 0,3 млрд. грн. у 2019 році до 0,5 млрд. грн. у 2022 році). Однак, зростаючі обсяги фінансування фахової передвищої, вищої і професійної освіти не забезпечують нарощення її матеріально-технічної бази чи інші потреби навчальних закладів. Вони забезпечують фінансування поточних витрат (виплата заробітної плати працівникам та стипендії студентам, а також їх індексації відповідно до чинного законодавства).

7. За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансується діяльність закладів фахової передвищої освіти та професійної освіти на 90% і тільки на 10% забезпечується фінансування закладів вищої освіти. За останні 2020-2022 роки значна кількість закладів фахової передвищої освіти передані на утримання ВНЗ вищої освіти або місцевих органів влади за рахунок коштів субвенційних коштів.

РОЗДІЛ 3.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Трансформація освітньої системи в Україні триває вже понад 30 років. Освіта повинна ґрунтуватися на досягненнях передової світової думки з питань ролі освіти в суспільстві, використання новітніх технологій та методів навчання молоді, а також забезпечення можливості навчання протягом усього життя для всіх бажаючих. Одночасно освіта повинна забезпечувати кадрове забезпечення для національної економіки, сприяючи її розвитку шляхом формування людського капіталу з урахуванням усіх його особливостей.

Протягом тридцяти років в Україні були створені нові інституційні засади для розвитку освіти, сформоване відповідне правове середовище, створені необхідні управлінські організації, розгорнуті мережі освітніх закладів різних рівнів, розвинуто навчальні та управлінські інструменти, у тому числі фінансові. Це загалом визначає прогрес у сфері освіти в Україні та його рух у напрямку освітнього європейського простору.

На сьогоднішній день головні стратегічні пріоритети в розвитку вітчизняної системи освіти враховують положення Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, укладеної у 2014 році. З 2017 року було введено нову редакцію рамкового Закону України «Про освіту», яка визначає стратегічні напрямки подальшого розвитку освітньої системи. Ці напрямки включають підвищення конкурентоспроможності та якості освіти, а також спрямовані на її інтеграцію в європейський освітній простір.

У ході розвитку цих законодавчих актів в 2020 році була прийнята нова редакція Закону України «Про повну загальну середню освіту», внесені зміни до законів «Про вищу освіту» та «Про професійну (професійно-технічну) освіту», і також готується нова редакція Закону України «Про дошкільну освіту». Усі ці кроки були можливі завдяки належній фінансовій підтримці розвитку освіти в Україні.

Важливість достатнього фінансування освіти була закріплена на законодавчому рівні. Згідно з Законом України «Про освіту», держава зобов'язана забезпечувати фінансування освіти у розмірі не менше 7% ВВП. Водночас, у вітчизняному законодавстві наголошується, що у ринковій економіці, до складових якої входить галузь освіти, держава не єдине джерело фінансування, тож заохочується залучення приватних та міжнародних коштів у систему освіти.

Проте міжнародний досвід підтверджує, що основою фінансування освіти є бюджетні кошти. Переважна більшість країн світу визнають важливість фінансування освіти, оскільки саме освіта є вирішальним чинником у формуванні людського капіталу, якість якого безпосередньо впливає на загальний суспільний розвиток. Україна, протягом 2015–2021 років, підтримувала стабільну частку ВВП на розвиток освіти, яка у 2021 році складала 6,85%. Це свідчить про визнання сфери освіти як одного з пріоритетних напрямків діяльності, на який спрямовувалися фінансові ресурси, навіть в умовах російської агресії у 2022 році.

Сучасне світове співтовариство в останні десятиліття кардинально змінює своє ставлення до всіх галузей освіти, особливо до вищої та професійно-технічної. Освіта розглядається як ключовий фактор у соціальному та економічному прогресі. Це зумовлено важливістю людини як головного капіталу сучасного суспільства – людини, яка вміє активно шукати й усвідомлювати нові знання та ухвалювати нестандартні рішення.

Протягом останніх років, у більшості розвинених країн, відбувається проведення широкомасштабних реформ у національних системах вищої освіти. Однією з ключових проблем є забезпечення відповідних видатків на освіту. Сучасна економіка вимагає приблизно 6% від ВВП для фінансування освіти всередині країни, проте державний бюджет на певних стадіях розвитку країни не завжди здатний забезпечити такий обсяг фінансування. Виникає потреба у залученні додаткових джерел коштів.

Зважаючи на обсяг та значення реформ, які держава реалізує у сфері вищої та професійної освіти, стає очевидною необхідність наукового обґрунтування їх реалізації та методичного забезпечення. Держава активно прагне, щоб реформи у сфері вищої та професійної освіти базувались на результатах фундаментальних наукових досліджень.

Проблематика освіти в Україні включає наступні аспекти:

- недостатня відповідність якості освіти сучасним стандартам. Країна не представлена в основних міжнародних рейтингах кращих університетів. Приблизно 20% роботодавців зазначають, що кваліфікація працівників не відповідає вимогам для зайнятих посад. Україна знаходиться поза першою сотнею країн за використанням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі;

- низький рівень доступу до освітніх послуг. Багато пілг при вступі до вишів та професійно-технічних навчальних закладів обмежують доступ до освіти для абітурієнтів із високим рівнем знань;

- не дієздатність механізму державного фінансування системи освіти. Незважаючи на збільшення бюджетних видатків на освіту, ефективність використання цих коштів залишається низькою. Основна частина бюджетних коштів спрямована на виплату заробітної плати та комунальні платежі (понад 80% усього обсягу фінансування);

- зростання розбіжностей між підготовкою кадрів та актуальним попитом на ринку праці. Вищі навчальні заклади та професійно-технічні установи (ПТУ) при розробці планів набору студентів здебільшого стежать за збереженням відповідної кількості студентів і факультету. Наприклад, у 2020 році 46 тисяч випускників ВНЗ та 27 тисяч випускників ПТНЗ знаходились на обліку в центрах зайнятості;

- відсутність єдиного освітнього простору. «Сьогодні ВНЗ та заклади ПТО перебувають у підпорядкуванні 27 центральних органів виконавчої влади, що суперечить світовій практиці» [63].

Зазначені проблеми обумовлені наступними причинами:

- відсутність єдиної системи управління якістю освіти та брак систематичного моніторингу;
- відсутність установлених державних норм для визначення вартості освітніх послуг у закладах вищої та професійно-технічної освіти;
- обмеженість автономії навчальних закладів і відсутність реальних стимулів для ефективного використання бюджетних і приваблених коштів, особливо в умовах зменшення кількості учнів;
- вплив негативної демографічної ситуації та високого відсотка студентів, які навчаються за кордоном;
- недостатня ефективність моніторингу потреб ринку праці та відсутність системи врахування сучасних потреб роботодавців у професійно-технічній та вищій освіті.

Підвищення якості та конкурентоспроможності освіти включає в себе наступні заходи:

- розроблення національної системи оцінювання якості освіти та створення незалежних кваліфікаційних центрів, включаючи ті, які підтверджують кваліфікацію в європейській системі стандартів;
- стимулювання створення незалежних національних рейтингів професійно-технічних училищ і вищих навчальних закладів;
- широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі;
- узгодження кваліфікаційних характеристик, стандартів та навчальних програм із освітньо-кваліфікаційними вимогами щодо фаху;
- мотивація роботодавців до участі у підготовці навчальних програм і узгодження освітніх та професійних стандартів з ними;
- переорієнтація навчальних планів на збільшення практичної складової;
- широке впровадження програм стажування на виробництві;
- розподіл навчальних програм вищих навчальних закладів на академічний та практичний профіль і розвиток професійно-орієнтованої вищої освіти.

Покращення ефективності фінансування освіти включає в себе:

- розроблення та впровадження єдиного стандарту вартості навчання для одного учня/студента;
- перехід у фінансуванні навчальних закладів з принципу утримання закладів до формування їх бюджетів на основі кількості учнів/студентів та встановленого стандарту вартості навчання для кожного учня/студента;
- розширення можливостей навчальних закладів залучати додаткові кошти шляхом легалізації «ендаументу» - благодійних цільових некомерційних фондів;
- використання грантової підтримки для дослідницьких проєктів та освітніх інновацій;
- розширення спектру платних послуг, що надаються навчальними закладами;
- розширення повноважень ВНЗ і закладів професійно-технічної освіти у самостійному управлінні матеріальними, фінансовими та кадровими ресурсами;
- зміни в підходах до формування державного замовлення на підготовку фахівців базуються на впровадженні прогнозування потреб економіки (регіону).

Обсяги фінансування освіти та науки мають відповідати потребам особистості і суспільства у високоякісній освіті. Настає потреба поступового збільшення бюджетних видатків на освіту, щоб довести їх до середнього рівня, який характерний для європейських держав.

Ефективність використання фінансових ресурсів, які спрямовані в освіту, буде досягнута на основі встановлення й дотримання таких основних принципів фінансування:

- поступовий перехід до формування видатків на освіту державного та місцевих бюджетів на основі встановлених нормативів;
- чітке відокремлення бюджетного та позабюджетного фінансування навчальних закладів;
- забезпечення підзвітності та прозорості у використанні коштів;

– формування державного замовлення на підготовку фахівців у професійно-технічних та вищих навчальних закладах різних форм власності на конкурентній основі, з урахуванням якості освітніх послуг;

– економічна діяльність навчальних закладів на принципах неприбутковості.

Належне функціонування освіти потребує забезпечення зростання основних джерел її фінансування, включаючи:

- Бюджетні кошти з державного та місцевих бюджетів.
- Фінансову підтримку від юридичних та фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні внески та пожертвування.
- Отримання коштів від надання навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг.
- Залучення грантів.
- Отримання кредитів для розвитку навчальних закладів різних рівнів та здобуття освіти.

Для удосконалення фінансової моделі освіти передбачаються такі основні заходи:

– удосконалення механізму формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту та вдосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування витрат в цій сфері;

– розроблення диференційованих стандартів щодо інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів;

– розроблення та впровадження диференційованих нормативів витрат на діяльність навчальних закладів;

– покращення правового регулювання приватного фінансування діяльності навчальних закладів;

– проведення моніторингу інвестицій на розвиток навчальних закладів органами управління освітою на рівні держави та місцевого самоврядування;

– впровадження системи спільного державного та громадського контролю за формуванням та виконанням бюджетів навчальних закладів;

– використання енерго- та теплозберігаючих технологій та раціональне використання ресурсів, що призначені для освіти;

– модернізація інфраструктури навчальних закладів.

Основні напрями реформування фінансового та матеріально-технічного забезпечення освіти включають:

1. Збереження пріоритету державного фінансування системи освіти та збільшення внеску регіонів у фінансуванні освітніх потреб.
2. Створення централізованих фондів при Міністерстві освіти та науки України для реалізації загальнодержавних освітніх програм.
3. Заохочення навчальних закладів, що виявили позитивний досвід у розробці та впровадженні нових передових методик навчання та виховання учнів і студентів, і досягли високих результатів.
4. Реформування системи оплати праці та стипендіального забезпечення, прив'язуючи їх до конкретних результатів та якості роботи (навчання).
5. Залучення іноземних інвестицій для розвитку інфраструктури навчальних закладів, включаючи будівництво міжнародних освітніх закладів та центрів підготовки спеціалістів.
6. Вдосконалення технології формування видатків державних і місцевих бюджетів на освіту та розробка системи кількісних та якісних показників для нормування видатків у цій галузі.
7. Проведення моніторингу інвестицій у навчальні заклади органами управління освітою на рівні держави та місцевого самоврядування.
8. Запровадження системи спільного державного та громадського контролю за формуванням та виконанням бюджетів навчальних закладів.

Тому, ефективне фінансування освіти з державного бюджету може бути забезпечене лише у випадку, якщо виділені державою кошти на освіту будуть достатніми та розподілятимуться стабільно, об'єктивно та пропорційно. У такому випадку, систему централізованого фінансування слід доповнювати громадським контролем за використанням ресурсів та якістю надання освітніх послуг на місцевому рівні.

Необхідно розробити науково обґрунтовану методику для оцінки ефективності та результативності програм розвитку та модернізації освіти, а також для розподілу бюджетних коштів на ці цілі. Корисним буде впровадження незалежної експертизи, яка перевірятиме фактичну якість освіти та рівень підготовки випускників на різних етапах навчання. З цією метою був створений Центр моніторингу якості освіти на рівні Міністерства освіти та науки України. На мою думку, вища освіта повинна активніше реагувати на потреби ринку праці та соціально-економічного розвитку країни. Це може призвести до того, що контрактні угоди з кінцевими споживачами освітніх послуг частково замінять державні замовлення.

Дефіцитні бюджети, нерегулярне надходження бюджетних коштів і непрозорий розподіл цих коштів на обласному і місцевому рівнях призводять до зниження якості та ефективності освітніх послуг. Батьки, які вже сплачують податки, стикаються з подвійним тягарем, коли їм доводиться доповнювати витрати на освіту. Всі ці фактори, разом із недостатнім контролем за цільовим використанням бюджетних ресурсів, призводять до втрати довіри населення до державної системи освіти.

Освіта визнається ключовим фактором у політичному, соціально-економічному, культурному та науковому розвитку суспільства. Фінансування освіти повинно базуватися на пріоритетному виділенні коштів для її розвитку з державних і місцевих бюджетів, використанні фінансових ресурсів з державних та приватних підприємств, громадських організацій, батьків, громадян, міжнародних освітніх фондів, програм і благодійних організацій. Кошти, отримані за надання додаткових освітніх послуг, виконання наукових досліджень, доходи від виробничої та комерційної діяльності, кредити та банківські позики, також мають бути використані в системі фінансування освіти.

Висновки до розділу 3

Проблеми у фінансуванні вищої та професійної освіти в Україні: державі постійно не вистачає коштів не лише для розвитку освітньої системи та інфраструктури, але й для забезпечення функціонування освітніх закладів. Обсяги фінансування недостатні, розподіл та використання виділених коштів є недосконалими, а механізми інвестування в освіту не сформовані. Незважаючи на багаторазове згадування необхідності нових механізмів фінансування освіти у державних документах, проблема залишається невирішеною. Особливий характер освіти як суспільного блага змішаного типу призводить до складнощів у її фінансуванні. З одного боку, важливе значення освіти для суспільства передбачає державне фінансування. З іншого боку, фінансування освіти може здійснюватися не лише за рахунок державного чи місцевих бюджетів.

Розширення участі приватних суб'єктів підприємництва у сфері освіти та науки може бути забезпечено шляхом укладення прямих договорів між навчальними закладами та підприємствами-замовниками, а також через створення приватних навчальних та наукових установ, разом із частковим переходом державних закладів на приватне фінансування.

Звертаючись до досвіду країн із розвинутою ринковою економікою, варто використовувати спонсорство та підтримку як додаткове джерело фінансування підготовки кадрів. Світовий досвід свідчить про різноманітність джерел фінансування освіти, що стає необхідним у контексті ускладнення відносин власності, управління та фінансування.

Для подальшого розвитку освітніх інвестицій необхідно не тільки збільшувати видатки, а й підвищувати їх ефективність, щоб забезпечити високу якість освітніх послуг та однакові можливості доступу до них на протязі всього життя. Це передбачає функціональний огляд та повноцінне впровадження програмно-цільового методу бюджетування, разом із визначенням реальних показників результативності програм, які відображають ефективність використання коштів.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах ринкових відносин, послуги вищої та професійної освіти мають ключове значення для людського розвитку та відіграють важливу роль у формуванні інтелектуального, духовного та економічного потенціалу держави. Якість надання послуг вищої та професійної освіти безпосередньо впливає на розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, виховання громадян, а також модернізацію суспільних відносин. Покращення цих освітніх послуг є одним із ключових аспектів подолання кризових процесів, поліпшення якості життя громадян та зміцнення держави.

Вищі навчальні заклади в Україні поділяються на заклади фахової передвищої освіти: технікуми (училища) та коледжі, які можуть бути також підпорядковані ВНЗ, а також на університети, академії, інститути та консерваторії, що є закладами вищої освіти. Ці навчальні заклади можуть бути державними, комунальними, приватними або комерційними за формою власності, що залежить від джерел фінансування.

Дослідження концептуальних засад фінансового забезпечення дозволило визначити його як метод фінансового механізму, що передбачає систему джерел, форм і напрямів фінансування господарської діяльності суб'єктів господарювання, держави та населення для досягнення певного позитивного економічного результату чи корисного соціального ефекту. Це важливо для підготовки кваліфікованих працівників та формування наукового потенціалу держави з метою сприяти її подальшому соціально-економічному зростанню.

Щодо джерел фінансування вищої освіти, вони включають кошти з державних та місцевих бюджетів, а також фінансування від юридичних та фізичних осіб. Фінансування забезпечується й за рахунок власних коштів навчальних закладів (некомерційне самофінансування), які формуються через платні освітні послуги, національні та міжнародні гранти та інші додаткові джерела.

Фінансування вищих навчальних закладів здійснюється через кошторисне фінансування. Основними статтями у цьому кошторисі є видатки на заробітну плату штатних працівників, виплати стипендій, витрати на утримання навчальних закладів та витрати на комунальні послуги.

Вища освіта в Україні передбачає функціонування навчальних закладів фахової передвищої освіти та вищої освіти. Співвідношення між цими видами навчальних закладів вказує на значну кількісну перевагу закладів фахової передвищої освіти (370 одиниці проти 282 закладів вищої освіти). З огляду на чисельність студентів, вагома перевага надається закладам вищої освіти, а саме: 1322,2 тис. осіб або 86,8% проти 199,9 тис. осіб чи 13,2%, які навчаються у закладах фахової передвищої освіти. Загальна кількість студентів у закладах професійної освіти у 2022 році становила 245,8 тис. осіб, що навчаються у 723 закладах ПТО. Відтак, зазначимо скорочення як чисельності учнів, так і навчальних закладів ПТО.

Якщо розглядати чисельність студентів за джерелами фінансування здобуття освіти, то найбільш чисельними у цьому складі є студенти, які навчаються за рахунок коштів фізичних осіб (52,6%) та фінансування з державного бюджету (39,2%), а саме, за видами вищої освіти, фінансування закладів фахової передвищої освіти на 52,6% забезпечується за рахунок коштів місцевих бюджетів, а на 33,9 % – коштів фізичних осіб; а заклади вищої освіти на 55,4% забезпечуються за рахунок коштів фізичних осіб і на 43,1% фінансування за рахунок коштів державного бюджету.

Динаміка видатків зведеного бюджету на освіту в Україні за період 2019-2021 років вказує на її зростання з 238,7 млрд. грн. до 312,9 млрд. грн., або на 74,2 млрд. грн. У 2022 році даний показник скоротився на 22,2 млрд. грн. до показника 290,7 млрд. грн. В цілому за період, який аналізується спостерігається приріст обсягу бюджетного фінансування освіти на 52 млрд. грн. Разом з тим, видатки зведеного бюджету на вищу освіту характеризуються такою ж тенденцією, у період 2019-2021 років відмічено їх зростання з 43 млрд. грн. до 53,8 млрд. грн., ріст склав 10,8 млрд. грн., а у 2022 році відбулось скорочення

бюджетного фінансування вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету на 3,9 млрд. грн. до рівня 49,9 млрд. грн.

Частка видатків зведеного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту у ВВП країни скоротилася на 0,1 % і у 2022 році цей показник становив 1,2 %, що менше за аналогічний показник 2016 р. (1,47%), це вказує на негативну тенденцію щодо бюджетного фінансування фахової передвищої та вищої освіти в Україні за залишковим принципом, що дозволяє покривати видатки на оплату праці з нарахуваннями та інші захищені статті кошторису. Більше 85% бюджетного фінансування закладів фахової передвищої та вищої освіти покривається за рахунок коштів державного бюджету і тільки 15% припадає на фінансування місцевих бюджетів.

За рахунок коштів державного бюджету забезпечується фінансування закладів вищої освіти державної форми власності і окремі заклади фахової передвищої освіти. Динаміка видатків державного бюджету на фахову передвищу і вищу освіту вказує на їх зростання за період 2019-2022 років з 43 млрд. грн. до 49,9 млрд. грн., або на 6,9 млрд. грн. Динаміка видатків на фінансування ПТО також зросли на 0,2 млрд. грн. (з 0,3 млрд. грн. у 2019 році до 0,5 млрд. грн. у 2022 році). Однак, зростаючі обсяги фінансування фахової передвищої, вищої і професійної освіти не забезпечують нарощення її матеріально-технічної бази чи інші потреби навчальних закладів. Вони забезпечують фінансування поточних витрат (виплата заробітної плати працівникам та стипендії студентам, а також їх індексації відповідно до чинного законодавства.

За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансується діяльність закладів фахової передвищої освіти та професійної освіти на 90% і тільки на 10% забезпечується фінансування закладів вищої освіти. За останні 2020-2022 роки значна кількість закладів фахової передвищої освіти передані на утримання ВНЗ вищої освіти або місцевих органів влади за рахунок коштів субвенційних коштів.

Дослідження світової практики свідчить, що з метою ефективного фінансування професійно-технічної освіти використовується багатоваріантні

підходи, зокрема: різне співвідношення джерел фінансових ресурсів, використання формули розподілу грошових коштів, залучення приватних інвестицій тощо. У світі успішно функціонують кілька основних моделей фінансування професійно-технічної освіти:

1) модель централізованого державного фінансування, при якій державні органи влади проводять планування діяльності закладів ПО й безпосередньо здійснюють розподіл коштів між ними на підставі окремих індивідуальних критеріїв. Державою визначено кількість таких закладів освіти, регулюються напрями підготовки фахівців та чисельність випускників;

2) модель державного фінансування при активному використанні інструментарію міжбюджетних трансфертів, коли кошти спрямовуються з державного бюджету до місцевих бюджетів, і на місцевому рівні використовується формульний підхід для перерозподілу цих фінансових ресурсів на цільові потреби між окремими освітніми закладами;

3) модель конкурентного державного фінансування, при якій держава виділяє відповідний обсяг фінансових ресурсів на функціонування професійної освіти, у конкурсі беруть участь незалежні надавачі освітніх послуг з метою отримання фінансових ресурсів виходячи з критеріїв результативності та ефективності;

4) модель диверсифікованого фінансування, при якій заклади професійної освіти отримують кошти з різних джерел: державного і місцевих бюджетів, спеціалізованих національних фондів. Фінансові ресурси таких фондів можуть бути сформовані за рахунок податкових надходжень, а також внесків підприємств, зацікавлених у підготовці кваліфікованих фахівців;

5) модель індивідуального фінансування, при якій кошти надаються безпосередньо здобувачу певного рівня освіти, котрий має право самостійно обрати заклад професійної освіти та бажану спеціальність;

6) модель дуального фінансування спрямована на функціонування дуальної системи підготовки фахівців, при якій теоретична частина здобуття

освіти фінансується за рахунок коштів держави, а практична – підприємств, зацікавлених у відповідних фахівцях.

Світовий досвід вказує на те, що успішні моделі фінансування професійної освіти базуються на сталих принципах, які є простими і прозорими. Фінансове забезпечення має бути прогнозованим, щоб заклади та установи освіти могли планувати власну діяльність, визначити його обсяг, який вони можуть отримати у майбутньому. У багатьох країнах світу для розподілу коштів використовується певна формула фінансування. Базовими критеріями при цьому виступають: чисельність студентів та рівень їх підготовки, навчальні програми підготовки фахівців, характеристика закладів освіти, індивідуальні потреби студентів (інклюзивна освіта). Окрім того, активно використовуються критерії результативності та ефективності.

Формування складу фінансового механізму для сегмента вищої освіти в Україні зараз триває в частині досягнення стратегічної мети, а саме долучення до європейського освітнього простору. Фінансове забезпечення вищої освіти здійснюється за рахунок багатоканальних джерел, проте вагомою часткою цих коштів є ресурси державного бюджету. Основними джерелами фінансування закладів вищої освіти є бюджетні кошти, кошти фізичних і юридичних осіб та доходи від основної і допоміжної господарської діяльності закладів.

Наразі точиться дискусія щодо активного використання ринкових інструментів здобуття вищої освіти в Україні. Зокрема, щодо використання освітніх кредитів, способів їх використання, можливу пільгову державну підтримку. Однак, на сучасному етапі пільгова кредитна підтримка студентів в Україні практично відсутня, спеціалізованих довгострокових кредитів на здобуття освіти не існує. Банківські продукти, які пропонуються у вигляді кредиту на освіту, виступають звичайними споживчими кредитами. Відсотки за такими кредитами є такими самими як і на інші споживчі кредити.

Аналіз освітніх програм кредитування в тих країнах, де активно використовується модель багатоканального фінансового забезпечення із залученням коштів самих студентів використовується у США, Великій Британії

та інших країнах. Він показав, що програми освітнього кредитування можуть бути масовими і при цьому ефективними. Проте, умови освітньої програми щодо студентського кредитування, яка реалізується в Україні, суттєво відрізняються від прийнятих у розвинутих країнах світу. Національна програма характеризується від'ємною реальною відсотковою ставкою на протязі усього періоду її погашення, відсутністю дієвих механізмів безпосереднього впливу на боржників, які, зазвичай, можуть вільно ухилятися від сплати заборгованості. При таких умовах рівень державних видатків за освітньою програмою може бути досить високим, відповідно, при умові дефіциту бюджетних ресурсів програма освітнього кредитування не може охопити великий контингент студентів. Тому використання в Україні передового світового досвіду є доцільним у разі удосконалення системи державного пільгового кредитування здобуття освіти.

Іншим фінансовим інструментом є освітні ваучери на фінансування вищої та професійної освіти для обдарованих дітей із малозабезпечених сімей, освітні облигації, схожі на ті, які діють в європейських країнах. Однак, низький рівень ВВП та високий показник інфляції значно звужують можливості практичного використання даних інструментів.

У короткостроковій перспективі актуальними є питання щодо підвищення ефективності використання і визначення пріоритетів у бюджетному фінансуванні вищої освіти. Важливими заходами в даному напрямі стали:

- впровадження адресного розміщення державного замовлення;
- введення формульного розподілу бюджетного фінансування на підготовку кадрів;
- запровадження вступних іспитів для вступу до магістратури на кшталт здачі ЄВІ і ЄФВВ, а також ЄДКІ та ін.

Такі підходи дозволили забезпечити належну якість вищої освіти, відповідальність ЗВО та ефективному використанню бюджетних коштів. Проте, такі кроки потребують удосконалення в частині збору і використання більш

релевантної і повної статистичної бази даних про систему та заклади вищої освіти.

Таким чином, нарощення обсягів фінансового забезпечення вищої освіти в розрахунку на одного студента через зростання загального обсягу фінансування можливе при умові економічного розвитку та зростання обсягу ВВП. Зазначене стосується фінансування як за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, так і за рахунок приватних джерел фінансування. Співвідношення між різними джерелами фінансування залежить, насамперед, від державної політики у сфері перерозподілу ВВП через доходи державного та місцевих бюджетів. При збереженні тренду останніх років в частині скорочення цього показника можна очікувати прискореного зростання фінансування освітньої галузі зі сторони бізнесових структур, яке сьогодні складає лише незначну частку у загальному обсязі фінансування вищої освіти. Дане фінансування може бути прямим – через замовлення на підготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів, оновлення матеріально-технічної бази, стипендії, благодійну допомогу, так і непрямим – через фінансування спільних проектів, оплати консультаційних, експертних і аналітичних послуг ЗВО. У будь-якому разі таке фінансування буде орієнтуватися на розвиток і покращення фінансових показників діяльності суб'єктів підприємництва. В умовах воєнного стану, спаду економіки країни та необхідності її відбудови дане джерело фінансування вищої освіти є недоступним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабічев А. В. Функції державних органів управління освітою. Зарубіжний досвід із питань управління змінами в системі вищої освіти. *Теорія та практика державного управління*. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2017. Вип. 2 (57). С. 192–200.
2. Бабічев А. В. Функції державних органів управління освітою. Зарубіжний досвід із питань управління змінами в системі вищої освіти. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 2 (57). С.192–200.
3. Білінець М. Ю. Система фінансування вищої освіти: теоретичний аспект. *Підприємництво та інновації*. 2019. Вип. 9. С. 136-41.
4. Білінець М.Ю. Фінансування вищої освіти в Україні: сучасні тенденції, проблеми та перспективи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 787-790.
5. Боголіб Т. Фінансове забезпечення освітньої галузі України: існуючі проблеми та перспективи їх вирішення. *Економіст*. 2015. № 8. С. 1–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2015_8_2.
6. Боголіб Т. Фінансове забезпечення освітньої галузі України: існуючі проблеми та перспективи їх вирішення. *Економіст*. 2015. № 8. С. 1-6.
7. Бюджет освіти і науки 2019 URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/biudzhet-osvity-ta-nauku-2020>
8. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної ради України*. 2010. № 50-51. 572 с.
9. Варналій З.С. Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів України – справа державна. *Економічний вісник університету*. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 36/1. С. 9–17.
10. Виговська О. А., Мосієнко О. В. Фінансування видатків бюджету на вищу освіту України. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 3. (105). С. 150-159.
11. Видатки на освіту: офіційна звітність ДКСУ. URL: <https://mof.gov.ua/>.

12. Вища освіта в Україні у 2021 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ: 2022. 298 с.
13. Вітренко Ю. М. Державне фінансування закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Фінанси України*. 2019. № 10. С. 102-123.
14. Вітренко Я., Ковтунець В., Мельник С., Кірієнко Д. Актуальні проблеми економічних відносин у сфері вищої освіти України та основні напрями їх розв'язання: препринт (аналіт. матеріали) / за заг. ред. В. Ковтунця. Київ: Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2017. 208 с.
15. Ганзюк С.М. Параметричний аналіз бюджетно-кошторисного фінансування закладу професійно-технічної освіти міста Кам'янського. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. Кам'янське, 2022. № 1 (4). С. 56–67.
16. Глухова В. І. Фінансування видатків бюджету на вищу освіту в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.98
17. Горин В.П. Проблеми впровадження в Україні інноваційних методів фінансування вищої освіти. *Економіка, фінанси, право*. 2016. №12/1. С. 16-19
18. Гребень С.Є. Удосконалення механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2018. № 4 (52). С. 103–109.
19. Дехтяр Н. А. Фінансування системи вищої освіти в Україні. *Гроші, фінанси і кредит*. 2018. Вип. 25. С. 667-672.
20. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні: [монографія] / За ред. чл.-кор. НАПНУ І. М. Грищенка. Хмельницький : ХНУ, 2010. 478 с.
21. Єрфорт О. Ю., Єрфорт І. Ю. Розвиток механізмів кредитування здобуття вищої освіти в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 3. С. 67-79.
22. Заклади вищої освіти. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html

23. Звіти про виконання Державного бюджету України у 2019-2022 рр., представлені Державною казначейською службою України. URL: <http://www.treasury.gov.ua>
24. Зелена З. В. Зарубіжний досвід фінансування освіти і науки в Україні. URL: <http://libfor.com/index.php>
25. Карзун І. Фінансове забезпечення інтеграційних процесів розвитку вищої освіти. *Вісник ТНЕУ*. 2015. № 2. С. 113-119.
26. Касич А. О., Циган В. А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587>.
27. Качула С.В. Бюджетне фінансування вищої освіти та охорони здоров'я - домінантна умова реалізації політики розвитку людського потенціалу. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: <http://surl.li/lfupc>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.15.
28. Кириленко О. П., Малиняк Б. С. Видатки Державного бюджету України на вищу освіту у світлі запровадження середньострокового планування. *Вісник економіки*. 2022. № 3. С. 152-169.
29. Кладченко М. Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів: досвід Швейцарії і Великобританії. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 4. С. 116-129.
30. Коваленко Д.І. Перспективні інструменти фінансування розвитку системи вищої освіти. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2016. № 1-2. С. 90-99.
31. Коваленко Ю. М., Вітренко Л. О. Фінансування закладів вищої освіти в Україні та пошук альтернативних джерел. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2020. URL: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs2/article/view/418/591>.
32. Константюк Н., Винник Т. Державні фінанси та розвиток вищої освіти в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 4. С. 22-33.
33. Конституція України: Закон України № 254 к / 96 - ВР від 28.06.1996 р. / Законодавство України. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

34. Кремень В. Г., Луговий П. Ю., Саух Ж. В. Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4 (1). DOI: 10.37472/v.naes.2022.4122.
35. Кучеренко Д. Г., Мартинюк О. В. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу: монографія. Київ: ІПК ДЗСУ, 2018. 312 с.
36. Лисяк Л. В., Петрова Я. І., Цюп'як П. Р. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні: стан та напрями удосконалення. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.15
37. Лютий І. О., Білявська О. Б., Поляновський Г. А. Фінансова автономія університетів: історичний огляд та міжнародний досвід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія Економіка. 2020. №18(46). С. 68–78.
38. Малишко В.В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи. *Молодий вчений*. 2016. № 2. С. 64-67.
39. Мартинюк В. Прагматика розробки і реалізації стратегії фінансової політики інноваційного розвитку вищої освіти України. *Світ фінансів*. 2017. Випуск 2 (51). С. 72-83.
40. Національні рахунки освіти України у 2020 р.: Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ: 2021. 105 с.
41. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2002. 240 с.
42. Орлова І. Реформа освіти в Україні. Проект «Популярна економіка: моніторинг реформ». 2013. № 2. 16 с.
43. Освіта в Україні 2018. Аналітичний огляд. / за ред. Є. Стадного. 2019. 84 с.
44. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2020/21 навчального року. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. Київ: 2021. 208 с.
45. Панич О. Реформа фінансування вищої освіти: на що слід звернути увагу. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1068-reforma-finansuvannya-vishchoji-osviti-na-shcho-slid-zvernuti-uvagu>

46. Про вищу освіту. Закон України № 1556-18. від 2014 р. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
47. Про освіту. Закон України № 2145-19 від 15.09.2017 р. *Відомості ВРУ*. 2017. № 38-39. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
48. Про професійно-технічну освіту. Закон України № 103/98-ВР зі змінами, внесеними № 474-ІХ від 16.01.2020. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
49. Савченко І.Г., Чумак О.В. Модернізація державного механізму фінансування вищої освіти в умовах її реформування. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 3. С. 1-6.
50. Сало А.В. Пріоритетні напрями фінансового забезпечення вищої освіти в Україні. *Економіка та держава*. 2017. № 3. С. 80-84.
51. Семененко А. Фінансування ВНЗ у 2020 р. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/budget-13-byudzhet-byudzhetnyj-process-planirovanie-primenenie-kekr-54-finansirovanie-vuzov-v-2020-godu>
52. Сидор І. П. Вища освіта в Україні та джерела її фінансового забезпечення: практика та проблематика. *Вісник Одеського національного університету*. 2018. Том 23. Випуск 6 (71). С. 162-168.
53. Сидор І. П. Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 156-168.
54. Слободян О., Стадний Є. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? Аналітичний центр CEDOS. 2018. URL : <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>
55. Соколовська А. М. Дискусійні аспекти формульного розподілу бюджетних видатків на вищу освіту в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 5. С. 8-21.
56. Станкус Т. Фінансове забезпечення закладів освіти під призмою нового Закону про освіту. URL: <https://goo.gl/QjVsRD>
57. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

58. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи: монографія / за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра екон. наук, проф. І. М. Грищенка. Київ: Ін-т вищ. освіти, 2015. 260 с.
59. Ткачук О.В. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка і суспільство*. 2017. № 2. С. 636-641.
60. Троцик Т. І. Видатки на освіту і науку в Україні: проблеми та основні шляхи вдосконалення. URL: <http://nbuv.gov.ua|portal>
61. Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с.
62. Усик В.І. Оцінювання ефективності правил фінансування освіти. *Ефективна економіка*. 2021. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9733>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.12.14.
63. Федорченко Ю. Про фінансування системи освіти в Україні. Освітня політика. Портал громадських експертів. URL: <http://www.education-ua.org>
64. Фінанси: Навчально-методичний посібник / Н.Я. Кравчук, В.П. Горин, Т.Б. Ясеновська. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 432 с.
65. Фінанси: Підручник / С.І. Юрій, Л. М. Алексеєнко, І. В. Зятковський та ін.; За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 611 с.
66. Ченцов В. В., Дегтярьова І. О., Григораш О. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та ідеї для реформи. *Ефективна економіка*. 2019. № 7.
67. Юрчишена Л. В. Модель фінансування вищої освіти: поняття та практичні результати впровадження в Україні. *Освітня аналітика України*. 2021. № 3 (14). С. 17-32.

